

Poštšina plačana v gotovini!

MODRA
PTICA
LETO
X.

LETO 1938/39

ŠTEV. 6

M O D R A P T I C A

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša din 100.—. Posamezna številka din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Ulica 29. oktobra (prej Rimska cesta) št. 1. Telefon 3163. Št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 6. ŠTEVILKE

MAJ

Božo Vodušek: Soneti

Ferdinand Godina: V nemirnih časih

F. X. Šalda: Žena v poeziji in literaturi

Alojz Gradnik: Prevodi iz moderne italijanske lirike

Poročila

Razno

SONETI

BOŽO VODUŠEK

ZASTAVLJENO SRCE

*Po tratih raste mehka, sočna trava
in vabi nimfe na polnočni ples,
topoli so zaljubljeni do ušes
od južnega duha, ki v zraku plava.*

*Vsak hrošček zdaj drhtečo slast spoznava,
slast rožam, srnam gleda iz očes,
blešči se v prašku, toči v lubju brez,
in v klicu kukavice poigrava.*

*Samo srce je klavrna zastava,
ki si jo dal nekoč za sladek dolg,
ko ti je še zaupala narava.*

*Dolg ni poplačan; in zato te molk
pozdravlja, rumeni ti s trat otava,
ledeno se smehlja pomlad neprava.*

LOV

*Strah je planil in za strahom čas,
za drhtečim zajcem sivi hrt,
v naglem lovu skozi rajski vrt
zemlje, in gledalec sem bil jaz.*

*Nepremično je z menoj obraz
neme usode bil na lov uprt,
bral sem z njega, da je konec smrt
in da teče hrt na njen ukaz.*

*Bral sem, da sem si zaman lagal,
ko sem na bežečo žrtev stavil
in si rekel, da sem le gledalec:*

*že je neutrudni preganjalec
mene samega na begu gnal
k njenim nogam, da me bo zadavil.*

OLJČNI VRT

*Med oljke, v vrt, slabotno razsvetljen
od redkih zvezd oblačnega neba,
se je zatekel človek, izroččen
slabosti preplašenega srca.*

*Z obrazom k zemlji, ve, da je izgubljen,
kot slep dojenec skrčen trepeta
pred zversko sapo smrti, zapuščen
od nekdanj vsemogočnega Boga.*

*Kaj je njegova smrt za gluhi svet,
ki ga je zanj brez zmage umret poslal
zlagani Bog, iz lastnih želj rojen!*

*Hrušč rabljev. V tistem hipu je spoznal,
da Judež ga ni izdal, ne palmov cvet.
Visok je stopil k njim, neoborožen.*

KURENTOVA PESEM

*Haji, hajo, zdaj gre veseli pust
in z muziko k norčijam svet izziva,
prešerno mu vihra zelena griva
trakov in pentelj krog smejočih ust.*

*Kdo more biti kisel, strog in pust?
Devičica, nocoj se zavrtiva,
se zavrtiva, pijsva in ljubiva,
zdaj pust nam vlada brez ostrog in uzd!*

*Saj jutri naju delavnik — Prokrust
bo znova dal na svoje natezalo,
in pepelnica, staro gobezdalo*

*hinavsko bo obračala čeljust;
počakaj malo, pepelnica siva,
počakaj, da nocoj se veseliva!*

BOŽIČNA VIGILIJA

*Z neštetimi srebrnimi žebli
od spretnih rok na strop noči pribite
krog odra tihega sveta stojite
kulise zimskega neba v temi.*

*Polnočno sonce, zdaj se nam užgi!
Fanfare kerubov, zdaj zadonite!
Sijoče trume, kje se še mudite?
O gora Sezam, zdaj se nam odpri!*

*Zaman iz mehkih postelj, toplih hiš
prišli smo čakati svetlega povelja,
da bi nas vrgel v tla nadzemski piš,*

*oglušil hrup nebeškega veselja;
prešel je čas in niste se ganile
kulise, da bi vero potrdile.*

V NEMIRNIH ČASIH

FERDO GODINA

Rejenka Magda je stopila v osemnajsto leto prav takrat, ko se je končala svetovna vojna. Stara Skledarica jo je že majhno vzela za svojo.

Skledarica je bila bogaboječa žena, ljubila je cerkev in gojila v svojem domu pravo krščansko življenje. Ob nedeljskih popoldnevih sta se večkrat pripeljala k Skledarjevim na obisk plebanuš in notar. Že od nekdanjega sta rada zahajala k staremu Skledarju v vas in te navade tudi sedaj nista opustila, ko Skledarja ni bilo več med živimi. Po Skledarjevi smrti je namreč vezalo plebanuša še posebno prijateljstvo na to hišo. Obljubljene je imel gorice v lendavskih gorah, ko bo umrla stara. Pomlad 1919. leta je prinesla mnogo novega v ravnino. Vasi so bile polne vojaštva, ki se je menjalo skoraj vsak mesec. Zdaj rdeči, zdaj beli, zdaj zeleni. O najrazličnejših stvareh so govorili, se streljali in rekvirirali, vsi brez izjeme.

Mura je postala meja, a šole so se spremenile v kasarne. Tuje lepe ženske so prišle z vojsko in tako je življenje po vaseh dobilo popolnoma drugo lice. Straže so bile razpostavljene, čeprav ni bilo več nevarnosti za boj. Ljudje so že hodili brezskrbno ob vodi.

Doma ni bilo ne mož, ne fantov. Žene in dekleta so orale ter pripravljale zemljo za saditev.

Svetovna vojna je trajala štiri leta. Tu so povsod po cerkvah govorili o domovini in navduševali ljudstvo za avstrijskega cesarja. Boriti se proti Srbom in Rusom, je bila sveta dolžnost slehernega človeka, ki je odhajal. Bog stoji za Francem Jožefom in če stoji bog, je smrt največja daritev, ki jo človek more njemu doprinesti. Tako so zadaj navduševali, a na bojišču so umirali.

Klanje pa se je preselilo v ozadje. Nihče po božjih hramih ni več navduševal za Franca niti za veliko Avstrijo, vsak je bil vesel, da je imel zdravo kožo.

Vojaki so živeli svojevrstno življenje. V vročih dneh so iskali sence ali pa so hodili po zaraščenih strugah ter lovili ribe. Tu in tam je imel kateri žensko. Ljubil jo je in se ni skrival. Otroci so že vedeli pripovedovati o najrazličnejših stvareh, tako da je postala ljubezen čisto navadna zadeva.

Najhujše čase so ljudje prebili. V deželo se je vrnil mir. Klanja ni bilo več in to je bilo glavno. Vse se je umirilo in obdelovalo zemljo. Še celo plebanuš se je po burnih dogodkih neke pomladanske nedelje zopet pripeljal k Skledarjevim.

S plebanušem se je pripeljal notar in tri gospe. Po dolgem času se je naselil v Skledarjev dom prijeten nemir in ljubke nerodnosti, ki jih je gospoda rada oproščala. Skledarjev hlapec jih je pripeljal in ko so izstopili pred vrati, so se šengarili, bodisi sami iz sebe ali pa so pretresali nepomembne stvari, o katerih so tako glasno govorili, da so jih ljudje, skriti za plotovi ali zastrtimi okni, lahko čuli.

Okrog mize jih je takoj zajelo dobro lendavsko vino. Niti za trenutek niso prenehali s smehom in govorjenjem. Okna so bila odprta in če je šel kdo mimo je obstal, se stisnil k zidu in poslušal lepo madžarščino.

Sonce je dobivalo drugo barvo in nekateri so že gnali krave s paše. V sobi se niso brigali za pozen dan.

Magda je prinesla nekaj na mizo in se dotaknila gospe. Skledarica ji je sekala s trepalnicami, češ »pazi«. Ko je gospa to opazila, se je zasmejala in potegnila vso zardelo Magdo k sebi. Premerila jo je z očmi, kot premeri samo ženska žensko.

»Magda ni več otrok,« se je začudila k ostali družbi.

Razumeli so jo in uprli oči v dekle, ki bi se najrajši vdrla v zemljo. Gospoda jo je gledala. Stara Skledarica pa ni vedela, kaj bi ukrenila. Gospa je prišla Magdo za lice. Notar se je smehljal, nekaj pravil o ženinu in pil vino. Gospem je vstala pred očmi njihova mladost.

»Ženske zmeraj zavirate mlada dekleta. Magda, prinesi mi še malo salate.«

Magda je imela vlažne oči in težko je dihala v kuhinji. Aga, ki je pomagala stari Skledarici v kuhinji, je vprašala dekle, kaj se je zgodilo. Ta ji je raztreseno odgovorila.

Aga je bila pri Skledarjevih reden težak, čeprav je bila noseča. Bila je Magdina sorodnica, zato jo je stara Skledarica še bolj cenila. Stara ni Agi nikdar očitala, da je zanosila. Mož ji je padel v Srbiji. Ostala sta ji dva otroka. Ona pa je bila sama v najlepših letih.

Kako si je želela nekoč Skledarica otroka. Hotenje mladega ženskega bitja se je družilo v enem samem koprnenju in to je bil: otrok. Zavidala je noseče matere z blagoslovljenimi bremenami. Molila je, se postila in delala pokoro. V teh močnih letih, ko sta živela s Skledarjem najlepše zakonsko življenje, je bilo njeno hrepenenje vedno močnejše od naslade. Zato Age ni nikdar obsojala. Našla je pri Skledarjevih kruh in delo.

Aga se je skrivala v kuhinji in se ni upala pokazati na svetlo. Bali so se plebanuša vsi, posebno pa ženske, ki so se vdale nedovoljeni ljubezni.

V sobi so postali najboljše volje. Plebanuš si ni mogel kaj, da ne bi dvignil kupice in ne bi napil vsem okrog mize in še Skledarici, ki je tudi morala dvigniti kozarec. Govoril je plebanuš o prijateljstvu in gostoljubju, ki ga je užival, ko je živel še pokojnik. Preživel je v tej hiši najlepše trenutke. Po času, ko je divjala revolucija in pokolj po tej zemlji, ko so duhovnike tirali v ječe in je po poljih padlo mnogo nedolžnih žrtev, ko je vse to pri koncu, je postala Skledarjeva hiša oni gostitelj, ki je odprl na široko vrata in ga zopet pozdravil.

»Čeprav je vojska povesod po vaseh in je granica skoraj pred vrati,« je govoril plebanuš, »upamo v boga, da zemljo ne bo dal sovražniku, to zemljo, nad katero ima že od nekdaj pravico madžarsko kraljestvo.«

Plebanuš je končal, se dotaknil s kupico notarjeve, nato se je dotikal vseh.

»Daj bog, tako je.«

Tudi notar je govoril o vernem ljudstvu ter o madžarskem narodu. Obrnil pa je pogovor takoj na kratkočasne stvari, poklical mlado Magdo, jo prijel pod roko in govoril o ljubezni.

»Glej ga! Meni kaj takega nisi nikoli rekel,« mu je oponesla njegova žena.

»Ti pa nisi bila tako lepa.« Notar je dal Magdi kupico in nadaljeval:

»Ne misli, Magda, da je zakonski stan tako težak. Delajo si ga težkega tisti, ki so poročeni, a za druge je to največja sreča.«

Trčil je z njo in Magda je morala piti, čeprav ni videla drugega pred seboj kot zlate notarjeve zobe in gubasto kožo.

Nekoliko so se pomirili in gospe so se spustile v dolg, omleden pogovor. Plebanuš je stopil k odprtemu oknu in gledal po cvetočih sadovnjakih, katere je barvalo zahajajoče sonce. To ga je ganilo in pri Magdini mladosti se je oglasilo v njem nekaj lepega.

Pod oknom je bil vrt poln rož. Grede so bile polne pisanih nageljnov. Dve vitke cipresi sta se vzpenjali visoko nad streho. Ko je tako zrl doli, se je za živim plotom nekdo premaknil. Prisluškoval je in ko je v oknu zapazil plebanuša, se je počasi vlekel za zid.

Notar je poklical plebanuša k mizi. V zemlji se vse giblje in pretaka, v zraku se vesele ptički prihajajoče pomladi, po vaseh praznujejo gospodov dan, oni bi pa samevali in postajali otožni? Notar ni vedel, kaj bi še povedal. Vino mu je dalo toliko misli.

Sonce je zašlo, ko je stiskala gospoda roke Skledarici in Magdi. Aga je za zaprtimi vrati pridrževala sapo in ujela vsako besedo. Stari so se zahvaljevali, pri Magdi pa se je sleherni ustavil in ji privoščil lepega ženina. Kaka sprememba. Prej nihče ničesar, a sedaj ne gre nobeden mimo tega.

Ljudje, ki so vedeli, da je še gospoda pri Skledarjevih, so čakali, kdaj se bo vračala. Na vasi se je prikazal koleselj. Ljudje so se zapirali. Še otroci, ki so bili na ulicah, so tekli in se skrili v sadovnjakih. Pred šolo so sedeli vojaki ter kadili ali ležali v travi. Ni se nobeden ganil, ko je ropotal koleselj mimo.

»Lepo bo še na svetu, hudi časi so za nami,« je govoril notar in gledal na gosposko zemljo, mimo katere so se vozili. Ženske so govorile svoje.

»Ni še vse tako trdno,« je govoril plebanuš. »Versailles in Trianon sta hud udarec za Avstrijo. Mi pa samo, da bi v Parizu prodrli.«

»Kakor stoji vojska, tako bi moralo ostati. Ni prav, da se je vmešala Amerika v naš kontinent. Ona ima svoje revolucije in naj ima svoje skrbi! Sploh so Wilsonovi diktati prava sramota za narode, ki so toliko žrtvovali za cesarja in svobodo,« se je jezil notar.

Samo nekaj strojnic in pušk sta slišala sem od božica plebanuš in notar, pa jima je postala vojna tako odvratna. Še rekviriranja si nista želela več. Koleselj je ropotal. Gospe so govorile o svojih stvarih, moža pa sta premišljevala o bodočnosti.

Tri dni je lilo noč in dan. Tudi četrtega dne je vreme viselo. Skledarjeve ženske niso vedele ali bi začele s pranjem ali ne.

»Če ne bo ta teden lepo vreme, bo pa drugi,« je odločila Skledarica in pri tem je ostalo.

Petega dne pa, kot da bi bog tako dal, je posijalo ljubo, toplo sonce. Že na vse zgodaj je vas zaživela. Zemlja je postajala topla. Kako vpliva to na človeka. Bili so vsi dobre volje in delali so s podvojenimi močmi.

Po kosilu je Skledarjev hlapec odpeljal perilo na Muro. Daleč zadaj sta šli Aga in Magda. Ni se jima mudilo. Do večera bosta oprali, popoldne pa itak nimata drugega dela.

Po njivah je cvetel dan. Hrastje ob Muri je stalo ožarjeno od sonca. Ptice so pele v njem. Gnezdile so med vejami in se plodile. Na jesen jim ne bo za to. Odletele bodo in tu bo vse prazno, le vojaki se bodo mogoče vlačili po snegu in jarkih ter se streljali kot minulo zimo. Pa bog ne daj več tega, kajti vojna je najstrašnejši in najogabnejši greh.

Aga in Magda sta med potjo nekaj jedli. Pri Muri je nestrpno zahrzala Skledarjeva kobila. Iz gozda, takoj ob robu, pa se ji je odzval konj. Obe sta v strahu vztrepetali.

»Jezuš? Kaj je to,« je zašepetala Magda.

Aga se je zavedla. Lisica je bila ona. Prst je položila na usta, prijela Magdo za roko in jo potegnila v grmovje. Oprezno je stopala in odrivala veje, ki so ji silile v obraz. Tako smešna je bila videti z velikim trebuhom, da Magda ni vedela ali bi se smejala ali bi se bala zaradi njene predrznosti.

Naredila je nekaj korakov, se ustavila in oprezno potisnila veje izpred oči. Magda je stala tik za njo. V strahu je gledala nazaj na cesto, da bi zbežala. Aga pa jo je potegnila k sebi.

»Si nora? Poglej!« je siknila.

Pred grmom je bila jasa, ki je bila porasla z visoko kačjo travo. Velika je bila kot ponjava in tu sem je prodrlo sonce le v krpah. Na oni strani pod hrastom je sedel madžarski častnik. Poleg njega je ležala ženska. Za hrast je bil privezan močan, krasen konj, osedlan in pri sedlu mu je bila pritrjena sablja. Krožil je z ušesi, obračal oči in pokal z velikimi ustnicami po sočnem listju. Nekaj korakov naprej je bil privezan drugi.

Častnik je kadil in počasi spuščal v zrak dim ter gledal med veje, kjer so skakljali ptički. Pokadil je, si odpel suknjič ter se obrnil k Madžarki. Gledal ji je v obraz.

Koliko je v molku življenja, koliko ljubezni, koliko tihega in toplega kramljanja. So v človeku tajnosti, ki se dajo povedati samo z molkom. Madžarka se ni ganila. Njeno zapeljivo telo je bilo v vsem razkošju pred Madžarom.

Madžaru so se svetili škornji in ob vsakem gibu so zarožljale ostroge. Lase je imel lepo počesane in dolgi tanki brki so mu bili skrbno negovani.

Madžarka je zrla začudena v njega, kot da ga ne bi še nikdar videla. Vedela sta, kaj se dogaja v obeh. Madžar jo je gledal v oči, na usta, na lase, ki so ležali razsuti po dolgi kačji travi.

Skledarjeva kobila je zahrzala drugič. Konj pri hrastu je dvignil glavo, napel oči in ušesa ter zopet zahrzal.

Madžarka se je nasmehnila. Častnik pa je pogledal konja.

»Konji se pogovarjajo, ne?« je menila mehko ona.

»Mhm,« ji je pritrdil on ter jo stisnil k sebi. S strastjo jo je začel poljubovati po ustih in očeh. Ona ga je objela okrog vratu. Častniku je zdrsnila roka na njene prsi. Kipel je in drhtel po vsem telesu. Ah,

človek zgubi zavest od slasti, da si želi še in še. In če bi dosegel vse na svetu, bi hrepenel po Marsu in Jupitru, po vseh planetih v vsemirju, dokler se ne bi zgrudil in umrl. Ženska je preprosta stvar, a je vendar najčudovitejše in najslajše bitje.

Ves v ognju je šel Madžar do njenih bokov. Ona se ni branila.

Magda se je potegnila na cesto. Ni mogla več strpeti. Greh je bil, da je gledala to. Aga je ostala. Šele, ko je hlapec od Mure vpil in preklinjal, je prišla vsa rdeča iz grmovja.

Pranje jima ni šlo. Če sta si kaj začeli pripovedovati, sta nenadoma umolknili. Magda je videla prvič nečisti greh. Očitala si je, zakaj ni prej pobegnila. Toda v duši je čutila nekaj toplega, tako mehkega, da se je zdrznila v mislih. Zardela je kar na lepem.

»Si otrok, Magda,« se je smejala Aga.

Otroci so skakljali po pesku, ki ga je segrelo sonce. Vpili so, se jokali in smejali. Metali so kamenje v vodo, vozili babice in se premetavali po pesku.

Hlapec je pral kobilo. Škropil jo je in jo jahal v vodo. Tudi nekaj peric je pralo. Čevketale so med seboj, žmikale perilo in ga skladale v velike škafe.

Otroci so v trenutku umolknili. Sem po kolniku se je slišalo konjsko topotanje. Madžarka iz hrastja je privihrala na konju in ga ustavila na bregu. Takoj za njo je priletel častnik in se kot ukopan ustavil poleg nje.

Oba sta bila zasopla, dihala sta težko in zrla na valove. Tisoč sonc se je lomilo v vodi. Konja sta se vzpenjala ter se hala blesteče vode.

Vsi na bregu so umolknili, ko so zagledali drzna konja in gosposka jezdeca.

Magda je ostrmela. Gledala je Madžarko. Sveža je bila, rdeča v lice in nemirna kot konj, na katerem je sedela. Pred par trenutki je ležala v dolgi kačji travi med zaraščenimi hrasti, trepetala je v Madžarovem objemu in mu nudila to, kar more najlepšega nuditi ženska moškemu. Sedaj pa ji ni nič. Smeje se, meče lase po ramah, častnik pa ji pridržuje konja. Kako so ti ljudje razgibani, sreča jim seva z obrazov, oni na bregu pa ju zro in ne pridejo do sape.

»Se bojiš zame, Vilmuš,« se je sklonila čisto k častniku ter ga prijela za roko, s katero je držal njenega konja. Nič je ni bilo sram pred otroci in ljudmi, ki so ju gledali. On se je glasno zasmel in ji pustil vajeti. V trenutku je obrnila konja, ga stisnila z nogami in se mu sklonila do vratu.

»Levo, v hrastje!« je zavpil za njo Madžar in vzpodbodel svojega konja. Zemlja se je tresla pod velikimi konji in trava je letela izpod kopit po listju. Nastal je mir, le pretrgani glasovi razigranih jezdecev so se slišali iz gozda.

Molitev je pri Skledarjevih zaključila dan. Bog je bil prvi in zadnji, s katerim se je Skledarica sleherni dan pogovarjala s strahom, spoštovanjem in ljubeznijo. Tudi Aga je ostala pri Skledarjevih, če se je zavleklo delo ali večerja. Tu se je zadnja leta mnogo spremenilo. Mnogo je vplivala na to smrt starega Skledarja, zelo dosti pa je k temu pripomogla vojna.

Zadnji dve leti je držala po koncu Skledarjeve Magda. Rasla je kot konoplja, postajala ženska in v delu je šlo mimo nje vse, kar se rado prime mladih deklet. Ni imela časa, da bi se bavila s seboj. Ko pa je

vojaštvo napolnilo vasi, ni bilo lahko živeti brez tihih skrbi, čeprav je bil Skledarjev dom potreben skrbnih, delavnih rok.

Stara Skledarica je spala v veliki sobi, Magda in Aga pa v mali ob cesti. Dolgo nista zaspali. Pogovarjali sta se o domačih stvareh, o Aginih otrocih in o vsem mogočem sta klepetali dolgo v noč. Magda se je obrnila, zazehala in hotela zaspati. Takrat ji je zastala vsa kri po žilah.

»Jezuš — Marija! Nekdo je v oknu,« je pritajeno kriknila.

Potegnila se je pod blazino, kot da bi ji to kaj pomagalo. Zunaj je svetil mesec. Aga je dobro razločila glavo madžarskega rdečega gardista. Brisal je z dolgim nosom šipo in nekaj iskal po temni sobi. Aga je vstala, si ogrnila ruto in odprla okno.

»Joška.«

»No, hat! Komaj sem te našel,« je zabrundal, si popravi kapo in salutiral.

»Tu spim, spet smo kasno večerjali.«

»Sem si mislil. Ištvan je pisal, pa sem mislil, da ti moram povedati. Pozdravlja te.«

V sencu ne daleč pod drevesom je prižgal nekdo cigareto. Zabrundal je, da se je Aga stresla.

»Pajdaši,« je omenil Joška. Aga je poklicala Magdo, ki je držala samo nos iz blazine. Komaj jo je spravila k oknu in ji dopovedovala, da ne bo nič hudega. Pa bolj kot vojakov se je bala Magda Skledarice. Joškovi pajdaši so prišli k oknu in tudi Magda je tiho stopila za Ago. Mladi rdeči gardist je zaklel:

»Hudiča, saj te ne bomo požrli.«

»Mi žremo samo Srbe,« je omenil Joška. »Samo, da te mlada žrebca vidita, pa lahko greš nazaj. Ištenem, trda je,« je pristavil.

Če je šel kdo po cesti, se je Magda potegnila za okno. Nihče se ni ustavil, da bi se delal norca, kajti ti divjaki takoj streljajo in niti bog se ne more pritožiti zaradi smrti enega človeka. Tako so delale rdeče, bele in zelene garde.

Dolgo so kramljali v beli mesečini. Vojaki so kadili pod oknom ter pripovedovali svoje doživljaje iz vojne.

»Vašega huzarja pa midve poznavam,« se je spomnila Aga in s komolcem sunila Magdo.

»Huzarja?«

Gardisti so se zakrohotali.

»Kje pa sta ga videli?«

»V hrastju.«

»Je imel žensko pri sebi?«

»Kaj sta pa delala,« so silili gardisti.

»Jezuš! Ne, Aga,« je šepetala Magda.

Smeha ni hotelo biti ne konca ne kraja. Vojaki so prijemali ženski za lica in včasih je segel kateri doli na prsa. Noč ima svojo moč.

Tako so se igrali in ni bilo to ravno najlepše za Skledarjevo hišo. Pa kaj! Časi se spreminjajo in če bi človek gledal na vsako figo, nikamor ne bi prišel.

Mesec je svetil tako lepo, da so bila drevesa naokoli praznično oblečena in trava ob poti pozlačena. Veselje onih pri Skledarjevem oknu je pretrgala sosedova Kata. Odprla je okno in čevketala v mirno mesečno noč:

»Vsak pošten človek ima ponoči mir, k.... sakramenske! Magda le glej, da še tebe ne oplodijo.«

Vsem doli pri oknu je zaprlo sapo. Gardisti niso razumeli ničesar.

»Miaz,« so spraševali.

Sosedova Kata pa se ni dala ugnati.

»Kmalu boste imeli svoj miaz, le čakajte. Že gre bela garda od Lendave.«

Ne da bi se poslovili, sta ženski zaprli okno. Kaj se je to zgodilo! Če Skledarica zve? Nekaj časa so gardisti med seboj govorili. Eden je potegnil pištolo, da bi streljal v sosedovo okno. Zakaj steguje baba jezik, pa še tako, da ga ne razumejo; pa pobrali so se in odšli po cesti v vas.

»Tudi ona bi bila k...., pa je nobeden noče,« je končala Aga, ko sta z Magdo legli.

»Mene je strah. Grem lahko k tebi, Aga?«

»Pojdi, samo brcati ne smeš ponoči.« Magdo je spustila pod blazino. Utihnili sta in mislili na dogodek. Magdi je bilo žal, da je govorila z vojaki.

Pred oči sta ji stopila madžarska gardista.

»Zakaj so prišli trije,« je boječe vprašala Ago.

»Večkrat prideta dva ali trije, ostane pa samo eden.«

»Če bi bila ti doma, bi ostal samo Joška?«

»Mhm.«

Molk.

Magda je zadrževala sapo, da ne bi Aga ničesar slutila. Kako čudna je Aga. Tako svojevrstno živi.

»Si z Joškom zanosila?« je zopet začela Magda. Glas se ji je tresel, da je Aga takoj vedela, kaj se godi v njej.

»Drugi je bil, ni bil Joška. Tistega ni več tu. Joška je prihajal z njim kar tako. Sedaj mi pa nosi pozdrave od njega in ostaja pri meni,« je smeje končala.

»Veš, to pa ni lepo, da onega nimaš več rada. S tem pa tako — saj veš,« je nerodno govorila Magda in se primaknila k Agi.

Aga se je zasmejala.

»Ti si velik otrok, Magda.«

»Ne,« se je branila Magda. »Če bi imela jaz nekoga rada, potem ne bi več nikogar mogla.«

»Misliš, da sem jaz na Ištvana pozabila? Ah, — na svetu je tako čudno. Pet let sem že brez moža. Ti si še premlada, da bi razumela, pet let.«

»Ostala sta mi dva otroka in nič drugega. Kdo me bo vzel? No in prišel je Ištvan, ah, Ištvan, —« Stisnila je zobe in krčevito objela Magdo. Solze so jo oblike in začela je jokati, da so tudi Magdi postale mokre oči.

»Sirota si, Aga,« je dahnila Magda. »Pa kdo bi si mislil, da si taka.«

Prijetno je bilo obema, da so se njiju duše zbližale. Človek nosi v svojem srcu bolečine in grehe, za katere ve le bog v nebesih. On jih

odpušča, le on tolaži, kajti človeška srca so pretrda za usmiljenje in ljubezen.

Molčali sta in poslušali utripanje src. Kako je to nenadoma prišlo. Nikdar nista o tem govorili, nikdar se tako zblížali kot ta večer.

»Kaj pa z Joškom? Njega nimaš rada,« se je spomnila Magda.

»Nimam.«

»Kako moreš z njim —«

»Midva nikdar ne govoriva o ljubezni. On pride in mi prinese pozdrave od Ištvana. Pove mi, da je poslan iz Kaniže v Kapušvar, iz Kapušvara v Pešto, iz Pešte v Segedin. Laže se in je prepričan, da jaz to vem. Govoriva potem o Ištvanu, si zmišljujema stvari in sva pokoncu, dokler otroka ne zaspita. Potem ugasne luč, se sleče in leže k meni v posteljo.«

Magda je doživljala stvari, kakršne še ni v življenju. Če bi bila Aga zdaj doma, bi pri njej ležal gardist.

»Ti ni težko hoditi zdaj, ko si tako noseča,« se je spomnila čez nekaj časa.

»Težje že hodim, pa ni taka stvar.«

»Kakšne bolečine so to. Ali zelo boli?«

»To je različno. Vsaka ženska drugače. Mnoge bruhajo in tudi krče imajo. Jaz se pa samo včasih slabo počutim.«

Magda je božala Ago. Vse gori do grudi ji je šla z roko in do bokov.

»Moški so brez skrbi, ženske pa toliko trpe,« je pristavila Aga.

Nekaj petelinov je zapelo na vasi, ko sta zaspali.

Mesec je dremal na nebu in lezel za ljutomerske hribe. Vse je počivalo v miru. Le četvorica vojakov z nasajenimi bajoneti je korakala skozi vas. Pri Muri se je menjala straža.

Za delo Skledarica ni bila več. Popazila je kaj na kure in svinje, pa to samo kot otrok. Zato pa je hodila dan za dnem v cerkev. Čisto sama je navadno kljukala proti domu.

Bila je spomlad in sprememba vremena vzame mnogo ljudi. Plebanuš in kaplan sta imela ob takem času največ dela z bolniki in mrtvimi. Še plebanuš je moral mnogokrat k bolniku. On se je vozil navadno le na pogrebe.

Zunaj v polju sta se srečala Skledarica in plebanuš. Voznik je ustavil konje, plebanuš pa se je nagnil s koleslja.

»Nekaj bo,« je pomislila stara, ko so se konji ustavili.

»Vidite, že večkrat sem vam dejal, da Age ne smete več vzeti za težaka. Vam že nisem rekel, da niti na grunt ne sme?«

»Ste, prosim lepo. Ona je sirota.«

»Sirota gor, sirota dol, psica je! Zdaj vam je pokvarila še Magdo. Sicer pa je to vse pasji zarod. Če hočete, da se bo bog naselil zopet pri vas, ven, ven s psicami.«

Ljudje, ki so šli po cesti, so se ustavljali in se smejali. Vedeli so, da se je plebanuš spet na koga spravil.

»Prosim lepo, nič ne vem,« se je čudila Skledarica in ni vedela ali bi udarila v jok ali kaj.

»Ne veste? Lepa reč. Pod vašo streho se ženske pečajo z vojaki in vi nimate pojma. Tudi Magda je bila sinoči z vojaki,« je pristavil trdo plebanuš.

»Skledarica, še danes obe z grunta, obe, ste razumeli?«

Namignil je vozniku. Konji so potegnili in zavili na državno cesto. Skledarica je stala na poti in slišala plebanuša, kako je od daleč vpil:

»Obe — psici!«

Pastirji, ki so pasli ob poteh so jo gledali, kako je stala in jokala. Ni verjela plebanušu, da bi Magda, — ne, ne. Aga že. Ona je sirota. Ah, nocoj je prespala Aga pri njih. Jezus, če se je kaj zgodilo.

Doma je pozvala Magdo. Stara se je spustila v jok. Tudi Magda je takoj zavrisnila in v trenutku sta tulili, da so se ljudje na cesti ustavljali.

»Strina! Nič ni bilo. Samo pod oknom so bili, pa so šli.«

»Tako. Že zdaj začenaš z vojaki. Ne vidiš, kako je z Ago? Jezuš, Jezuš, Magda, zgubljena si.« Stara se ni dala potolažiti. Magda jo je prišla čez rame, kar še nikoli ni storila.

»Ne, strinika moja draga, ne, nikoli več ne bom.«

Tako sta ostali, dokler se nista zjokali. Potem je bilo boljše. Magda je povedala vse in stara Skledarica se je pomirila.

»Kdo vas je pa videl. Saj že plebanuš vedo.«

»Vedo —? Kata!«

»Kata? V cerkvi pa moli in liže oltarje. Laže se pa plebanušu že pred obhajilom.« Skledarica se je spremenila. Verjela je Magdi, da ni bilo nič. Tudi od plebanuša ni bilo lepo, da se je tako gnal.

»Kaj z grunta?« je jezno menila Skledarica. »Pa zaradi Kate. Ostanesh pri hiši!«

Molčali sta ter zrlji predse. Aga je delala zunaj in brezskrbno poskušala s pesmijo. Kakšna ženska je to. Skledarica je občutila v sebi ono materinsko čustvo, ki je lastno samo ženskam. Ni imela nikdar otroka, pa vendar ne bi naredila niti malo neprijetnosti Agi, ki je v blagoslovljenem stanju.

Dan je mineval v delu in ženske pri Skledarjevih so delale v miru, čeprav so jih včerajšnji dogodki nekoliko spravili s tira. Po vasi se je razneslo, kot da bi ustrelil. Pa bo že to zabrisal čas, kajti vsak dan se zgodi kaj novega.

Proti večeru so zaškripala skedenjska vrata. Podčastnik rdeče garde je z dvema vojakoma korakal po dvorišču. Ustavili so se pred prikletnimi vrati. Podčastnik je dal kratko povelje in oba vojaka sta kot eden postavila puške k nogam.

Skledarjev hlapec je prišel iz hleva.

»Proklete babe! Nekaj so le skuhale,« si je brundal in šel k vojakom. Podčastnik je v naglici vprašal po ženskah.

»Ne vem, kje so.«

»Kaj vraga, ne vem. Kje so, vprašam,« je zarohnel in iskal revolver. Hlapec je začel klicati in nekje za hišo so se oglasile. Skozi poje to je pritekla Magda. Ko je zagledala vojake, je takoj zopet zbežala.

Prišle so vse tri. Podčastnik je potegnil list.

»Aga Kovač in Magda Vučko.«

»Ja, to sva midve,« je tiho pristavila Aga.

»Kdo je govoril sinoči s sosedovega okna,« je hitel podčastnik strogo in nič omahujoče.

»Kata!«

»Kata. Kako se piše?« je vprašal podčastnik in pisal.

»Lonec.«

»Kaj je govorila?« je omenil suho in čakal, da bi napisal.

Obe sta se spogledali. Sta že pozabili. Podčastnik je samo za trenutek počakal, nato se je obrnil k vojakom in zapovedal nož na puško. Jeklo je zašklebetalo in puške so bile pripravljene.

»No, kar povejta, kaj je bilo,« je pomagala stara Skledarica.

»Tiho, stara,« se je zadržal gardist. Szentséget az apádnak. Kaj je rekla Kata Lonec?«

»Da bi šli vsi spat, ker je že pozno —«

»Nekaj je povedala o gardi. Vojaki so to razumeli.«

»Rekla je, da gre že bela garda od Lendave.«

Podčastnik je vztrepetal, preklel boga in vse kar mu je prišlo na pamet, hitro napisal, dal povelje in takoj so vsi trije vojaki zapustili Skledarjevo dvorišče.

Pri Lončevih je nastal vrišč in jok. Nekaj časa pozneje je vpila Kata med obema vojakoma, ki sta jo preklinjala in suvala proti šoli.

Ljudje si niso upali vprašati nobenega vojaka, ki se je pokazal na vasi. Mnogi so bili mnenja, da jo bodo obesili na križpotju pred kapelo, drugi pa so celo trdili, da jo bodo v hrbet streljali. Sosedje, ki so slišali jokanje pri Lončevih, so preklinjali vojsko, državo in cerkev.

»No, zdaj imajo popi in Franc Jožef. Vse naj vrag vzame.«

»Trpimo pa le mi. Streljajo nas kot pse.«

»Zakaj si pa brusi jezik, kjer ji ni treba.«

Prišel je mrak. Strelov ni bilo čuti in tudi Kate ni nihče videl, da bi visela na križpotju. Le drugo jutro so mnogi znali pripovedovati, da so slišali na travniku pred šolo stokanje. Kaj se je godilo prav za prav tam, ni vedel nihče povedati. Po vasi pa se je razširila novica, da Kate ni več v šolskih prostorih, temveč so jo nekam odpeljali.

Skledarjeve ženske so bile pobite. Zgodila bi se nesreča pri Skledarjevih, če ne bi povedale, Kato bi pa le odpeljali.

Prišla je nedelja. Skledarica ni sicer ničesar rekla Magdi glede spovedi, pa ta je bila že sama navajena, če se je kaj nenavadnega zgodilo, da je šla povedat spovedniku.

Sram je bilo Magdo pokazati se pred svetom. Pa morala se je. Končno se mora. Nikdar ni imel nihče prilike o njej prenašati novic. Zdaj pa se je vse zarotilo proti njej. Sklenila je, da ne bo nikdar več počenjala kaj takega.

Pri maši so peli ljudje veselo kot črički v vinogradu. Tudi Magda je rada pela. Sveto opravilo je bila lepa slovesnost po napornem tedenskem delu. A sedaj? Če bi odprla usta, bi vsak dejal:

»Tu poje, doma se pa goni.«

Oddahnila si je, ko je zazvonilo k obhajilu. Ženske, ki so vstale prve, da bi jih videla vsa cerkev, so hitele k obhajilni mizi. Magda je počakala, da bodo ljudje vstali. Žal ji je bilo, da ni prišla k rani maši, katero je imel kaplan.

Pokleknila je k mizi in čakala. Ministranta sta se nekemu smejala. Plebanuš je obhajal in latinsko molil.

Še tri so bile pred njo, potem ona. Navadno je z vso zbranostjo prejela Jezusa. Duša ji je trepetala od notranjega ganotja in zmeraj se je trudila, da bi prejela Jezusa čimbolj slovesno.

Zdaj pa je bila zbegana.

Še ena, nato Magda. Zaprla je oči, odprla usta in stegnila jezik. Nekatere visoko pod stropom je slišala plebanuša, kako je molil:

»Corpus domini nostri Jesu Christi —«

Pretrgal je, a Magda je čakala z zaprtimi očmi in stegnjenim jezikom. Mir, strašen mir. Stiskala je obhajilni prt k sebi in čakala — Jezusa.

»Ven, ven,« se je zadrl plebanuš in stikal hostijo med prsti.

Magda je bila trda. Mislila je, da ji bije zadnja ura. Ni se ganila in ni zaprla ust. Saj ni vedela, kaj se z njo godi.

»Kaj zijaš. Poberi se!«

Bila je v omotici. Vstala je in se obrnila proti ljudstvu. Pritajen smeh je šel po cerkvi. Stikali so glave. Smrkavci so tlačili klobuke na obraze. Kazali so s prstom nanjo:

»Soldaška.«

Magda se je obrnila, si pokrila oči z robcem in šla od obhajilne mize. Sredi cerkve se je nehote obrnila in pokleknila.

»Boš šla ven ali ne boš?«

Plebanuš je stal za obhajilno mizo in zrl za njo, dokler se niso za Magdo zaprla velika cerkvena vrata.

Trezni in resni so slutili, kaj se skriva za tem dogodkom. Plebanuš gotovo niso zadosti samo govornice, kajti nikdar ni tako vzkipeł. Mnoge ženske so živele na koruzi ter spočele v nesmiselni strasti po tri otroke, a plebanuš jih ni nikdar odgnal od obhajilne mize.

Skledarica in stari Skledar sta ljubila Magdo, kot svojega otroka. Njo sta vzgojila in vzredila. Na smrtni postelji je Skledar naročil stari:

»Žena, pazi na Magdo kot na svoje oko.« Skledarica je bila bogaboječa žena in je že toliko in toliko dobrega storila farni gospodi. A sedaj ni klonila. Čudovito je to, kaj premore mnogokrat materinska ljubezen. Magda ni bila njen otrok, a vendar tega Skledarica ni prav nič čutila. In Aga, ki je živela v vsem siromaštvu ter postala že tretjič mati.

Ne!

Še tisti večer se je zvedelo po vsej fari in tudi plebanuš je zvedel, da pri Skledarjevih niti gorice ne bo dobil.

Ni bilo več voženj k Skledarjevim niti smeha niti gosposkih šal. A dnevi so se vendar vrstili kakor prej.

Štraže na obeh bregovih Mure so se pomnožile. Sumljiva živahnost se je pojavila okrog vode.

Ljudje so se v skrbi spraševali:

»Bo zopet?«

»Vse bo vrag vzal.«

»Revolucija bo.«

Bilo pa ni nič. Sonce je sijalo. Zemlja se je sušila in silje je zorelo. Bog ne gleda na te neumnosti, ki jih počenjajo ljudje na zemlji. Sonce naj sije in zemlja naj rodi, kot on hoče.

O Lončevi Kati ni vedel nihče nič točnega. Ta in oni je prinesel iz Lendave glas, da jo je videl skozi okna v zaporu, drugi zopet, da so

jo gnali na morišče. Domače pa so metali vojaki iz pisarn in jih bili s kopiti. Kaj je bilo takrat življenje enega človeka. Nič. Kot bi pihnil, pa te ni.

Ženske, ki so imele razmerje z vojaki, so uživale velike pravice pred drugimi vaščani. Jemali so po hišah kure, zabelo in gujčke ter jih prinašali ljubiciam. Tam so dobro živeli in se veselili vsega, kar jim je nudila mati narava. Kaj pa bi! Saj človek samo enkrat živi.

Zadnje dni Joška ni prišel k Agi. Tiha je hodila na delo. Niti Magdi ni odgovarjala. Razživela se je, a le za trenutek. Magda je bila prepričana, da že čuti bolečine, ki se porajajo pri ženskah, kadar ni več daleč rojstvo.

Ko sta neko dopoldne šli mimo šole v Kroščič brat travo po mejah, je Aga dolgo zrla v velika šolska okna, kjer so si vojaki krpali obleko.

»Rekla si, da ga nimaš rada. Jaz pa vem, da ga imaš,« je menila Magda, ko sta že šle med njive. Mehko je rekla, kar se je dalo, da ne bi Ago spravila v slabo voljo. Aga se je glasno zasmejala, stisnila travnjačo pod pazduho in vrtela srp v rokah. Zavili sta na vratnice ob bereku, kjer so na vodi cvetele bele tulpike.

»Si smešna,« se je smejala Aga.

»Ti si smešna, ker tajiš.«

Prepirali sta se. Sedli sta na vratnice v travo in gledali na morje tulpik, ki so bile posejane po površini vode. Trsteni vrabci so peli, kokoške in popeki so plavali med belimi cvetovi ter se pogražali.

»Zakaj se pogražajo. Glej, že spet ga ni,« je menila Aga na popeka, ki je pokazal z repom proti nebu, pa ga že ni bilo več. »Tu je dosti berečnih rib. Lovijo jih.«

»Pred nama jih je sram. Radi se imajo spodaj, kot vidva z Joškom,« se je smejala Magda.

»Si smešna,« je ponovila Aga v dobri volji.

»Ti si smešna, ker tajiš.«

Da, lep je bil berek, lepa so bila polja. Pšenica in rž sta dobivala zlato klasje in koruza je rasla, da se je človek lahko skrtil v njej.

Stare vrbe ob bereku so bile polne gnezd, polne raznih ptičev, ki so prepevali vsak po svoje ter se pretepali v veliki vnemi. Popeki so se spet prikazovali med cvetovi, hodili po velikem tulpikinem listju in se premetavali v mlačno vodo. Dno in bregovi so bili prepreženi z algami in drugimi vodnimi rastlinami, med katerimi je živel milijon živalic in berečnih rib.

Aga in Magda sta se zasmejala. Popek, ki je hotel priti na cvet, je že trikrat zdrsnil z njega in padel na list. Plezal je četrtič, a iz koruze je počila puška.

Obe ženski sta v strahu zavpili. Ptički so zleteli z vrb, trsteni vrabci so utihnili in jastreb, ki je visel v zraku in iskal na travniku plen, je v strahu odplul nad polja. Iz koruze sta stopila dva gardista. Bila sta ona, ki sta vasovala z Joškom pod Skledarjevim oknom.

»Zakaj si ga ustrelil?« je žalostno gledala Magda mrtvega popeka, ki so ga zibali valovi.

»Se ti smili?« se je vojak smejal in v šali pristavil. »Še tebe bom ustrelil.« Pomeril je na Magdo. Dekle je zakričalo in skrilo glavo Agi v naročje. Čez par trenutkov je počila puška drugič in ptiček, ki se je

vrnil na vrbe, je padel v travo, vztrepetal in poginil. Pok je stresel zemljo in Magda bi kmalu od strahu umrla.

»Saj se samo šali. Ne bo te,« jo je odrivala Aga. Nerodno ji je bilo, da se je Magda tako oklepa, kajti bila je že zelo noseča.

Vojaka sta se zabavala in se smejala. Dolgo so sedeli v travi in govorili o vsem mogočem. Bila sta obzirna do žensk. Saj je bilo tako lepo sredi njiv.

»Treba bo nabrati travo,« je menila Aga.

»Drugič pridita, ko bo treba orati in kositi,« je rekla Magda.

»Tudi travo lahko nosita na pot,« je pristavila. »Vsak od ene.«

Šala je postala resnica. Vsaka je vzela polovico meje in vojaka sta nosila vsak od ene.

Magda se ni več bala vojakov. Človek se tega privadi. Tudi z Joškom je večkrat govorila, če je prišla k Agi na dom. Ti mladi so pa posebno šaljivi.

Na meji je rasla visoka trava. Na eni strani je bila pšenica, na drugi koruza.

Vojak, ki je nosil pri Magdi, je preklinjal tikvino listje. Opraskalo ga je po rokah in obrazu.

»Te!« ji je pokazal, ko se je vrnil.

Magda je odložila srp in ga prijela za roko.

»Ah, siromak. Pa se bo že zacelilo, preden se oženiš.«

Gardist ni vedel ali bi se smejal ali bi pa prisluhnil valu krvi, ki ga je začutil po žilah. Dotikala se je njegove roke, duh po ženski je prihajal od nje in male grudi so se ji dvigale.

Vojaka je prijelo v grlu. Kri mu je šinila v obraz. Brez misli jo je objel in jo stisnil čez pas in čez rame k sebi. Ona se ni prav zavedla, kaj se je zgodilo. Onemela je od lepega občutja. Še nikdar je nobeden moški ni objel in nikdar ni čutila ognja, ki ga ima v sebi moški nagon. Ah, lepote skriva v sebi življenje.

Trpljenje, ki ga občuti ženska pri prvem srečanju, je bilo za Magdo en sam sladek opoj. Bolesten vzklik ji je zamrl v globokih, hitrih dihih.

Beli in pisani metulji so preletavali koruzo. Strašila so nemo zrla po pšenici, ki je valovila v sapi. Na koncu njive so v bereku cvetele bele tulpike, med katerimi so zopet plavale kokoške in mali popeki.

Bilo je v avgustu 1919. leta.

Noč je vzela rdečo gardo. Ni bilo vojaštva ne pri vodah in ne v šolah. Prebivalci obmurskih vasi so se čudili temu, vedeli pa niso, kaj je vzrok, da so ostale šole prazne in bregovi nezastraženi. Nobenega strela od nikoder, nobenega ropotanja strojnic. Tudi Lončeva Kata se je vrnila. Veselje je zavladovalo povsod. Kaj, če bi bilo konec vojne? To bi bilo lepo.

Plebanuš in notar sta o tem zvečer dolgo brundala. Zjutraj po maši pa sta se takoj napoltila proti Lendavi, da bi zvedela, kaj to pomeni. O pravem času se bo treba umakniti. Sonce je bilo visoko. Dohitevala sta še ženske, ki so se pomudile v cerkvi.

»Vroč bo,« je menil plebanuš. »Zamudila sva hlad.«

»Ti,« notar je po navadi tikal plebanuša, ko sta bila sama. »Stara Skledarica je pred nama.«

Plebanuš je namršil obrvi. Notar se mu je nasmehnil.

»Goric ne boš dobil. Slišal sem, da takrat niso bili vojaki pri Magdi in Agi. Lončeva Kata te je nalagala. Samo pod oknom so bili.«

»No, bili so samo pod oknom. Pozneje sta se pa vlačile v pšenici v Kroščiču.«

»Z vojaki?«

»Še streljali so, da jih je ja ves svet videl.«

Kočija je šinila mimo Skledarice, ki je prebirala jagode na rožnem vencu. Državna cesta je vodila skozi jelševje med močvirnate travnike. Spočiti konj je hitel mimo telefonskih drogov, da ga je moral hlapec zadrževati. Gospoda sta molče sedela zadaj in premišljevala o Skledarjevih ženskah.

Hlapec je ustavil konja in prestrašen vzkliknil:

»Vojaki!«

Zavladal je globok mir. Vsi trije so nemo zrl na urejene trume, ki so se bližale sem od Mure.

Bila je jugoslovanska vojska.

Pesem in smeh sta prihajala od daleč, kot brenčanje čebel.

»Obrni!« je plebanuš votlo zapovedal hlapcu. Notar se je zatopil v globoko premišljevanje. Do farofa si nista ničesar rekla. Ko je za cerkvijo notar izstopil, je plebanuš topo omenil:

»Dobro smo plačali Wilsonov mir.«

Notar mu ni ničesar odgovoril. S sklonjeno glavo je šel domov in premišljeval o sebi in o usodi Madžarske.

Skledarica, ki je počasi štorkljala mimo nepreglednih vojaških trum proti domu, je v strahu molila.

»Jezus moj, kaj me še čaka.«

Doma ji je pritekla nasproti Magda vsa rdeča v obraz.

»Aga je dobila dečka.«

Skledarici so se zasvetile oči.

»Je zdrava?«

Takoj se je spravila stara v kuhinjo in pekla. Na večer sta z Magdo zaklenili hišo ter hlapcu naročili naj pazi na dom. Odpravili sta se k Agi.

Kakšno veselje je bilo tam! Nekaj žensk se je gnetlo v sobi. Govorjenja, smeha in hrupa je bila polna hiša. Gledale so otroka, ga prijemale za trebušček, za glavo, da je revež milo jokal. Odsle so v kuhinjo pripravljat. Magda je ostala v sobi.

»Si še zelo bolna?« je vprašala Ago čez nekaj časa.

»Zdaj je boljše. Rodila sem pa tega Madžara mnogo težje kot onadva.«

»Tu sem ti prinesla nekaj rož,« je menila Magda in postavila lonce z vodo in rožami na mizo.

»Ti se na vse spomniš,« je toplo dejala Aga. »Ne boš pogledala otroka?«

»Saj sem ga že,« je dejala Magda in boječe stopila k otroku. »Tako je majhen.« Aga jo je opazovala. Ni vedela ali bi jo vprašala ali ne. Nerodno ji je bilo, rekla pa je le.

»Magda, bo tudi tebi štrk kaj prinesel?«

Magda je močno zardela. Še bližje se je sklonila k otroku in komaj slišno dahnila:

»Ne, nisem zanosila.«

ŽENA V POEZIJI IN LITERATURI

F. X. ŠALDA

Zb. sp. III. zv. 4. izd. L. 1922. (Prva izdaja izšla l. 1905.)

Če vprašate zgodovino civilizacije in kulture, vam marsikaj pove o sodelovanju žene v najrazličnejših vedah in umetnostih, od najosnovnejših in najpreprostejših do najvišjih in najbolj kompliciranih, od umetnosti, s katero pripravlja lačnemu hrano, obdelava polje, namaka travnik in prekopava vrt, od umetnosti, s katero spleta opanke iz ličja, tke platno, pa do umetnosti, s katero neguje in leči bolnika, veze cerkveni prt ali drugo cerkveno obleko, slika podobo, prerokuje, piše povest ali roman. Le o eni umetnosti molči zgodovina; o umetnosti, ki je predhodnica vseh višjih in svetejših umetnosti, ki jim ni samo dopolnilo, marveč tudi pogoj, ki si brez nje drugih umetnosti sploh misliti ne moremo — o umetnosti, ki je vsem ostalim koren in krona in ki je z delom žene tako povezana kakor nobena druga: *mislim umetnost ljubezni*.

Pravim: umetnost ljubezni in podčrtavam besedo *umetnost*. Kajti resnično: od primitivne, grobe in bežno instinktivne potrebe, pa do te stavbe, rekel bi, čustev, razkošja, ekstaz in misli, ki je tako bogata kot planetarni sistem ter tudi tako zakonita in lepa in ki ji z besedo *ljubezni* dajejo vsebino poplemenitena srca najvišjih vrhov kulturnega sveta, vodi daljša pot kakor od mašukulumske kočice ali eskimske jame pa do gotske katedrale — daljša pot, kakor je pot od prvih, okorno narisanih črt na orožju divjakov pa do Burne-Jonesovega okna ali do Puvis de Chavanesovih fresk na zidovih pariške visoke šole.

Postavite poleg najnižjih in najbolj površnih izrazov ljubezni do predzgodovinske žene, ki s topim pogledom, katerega dno se vzemirja le od bolesi in ki odraža le trpljenje, čuva jamski prag kulture, globoko občuteno opojnost Dantejevega Raja ali Novega življenja, polnočni sen Michelangelovega velikega in osamelega srca, erotično senzitivnost Shakespearovih sonetov, v katerih je, kot električna v oblakih, uklenjen in zvezan blazni polet hrepenenja po sreči, serafinsko nežnost Shelleyevega erotičnega sna o bodočnosti ali ekstatično ljubezensko modrost v zadnjem aktu drugega dela Goethejevega Fausta, ljubezen, ki odrešuje in povzdiguje sleherni zablodo — in izmerili ste kulturno delo žene na zemlji.

Kajti ponavljam: umetnost ljubezni je skoraj izključno delo žene. V celoti je nasprotna moševski naravi in udobnosti, in če je mož slednjic le postal sodelavec, verujte, da ga je morala žena za to najprej poiskati in pridobiti. Zlasti in predvsem pa verujte, da žene to kulturno delo niti enkrat niso vršile brez žrtev, mučenic in junakinj. Brez teh se ne dovrši nobeno, niti najmanjše kulturno delo: kako naj bi bilo brez njih delo, v katerem je smisel skoraj vse naše kulture? Narobe: v kolikor je bilo to kulturno delo večje od drugega, toliko več je bilo tu tudi izgubljene sile, izgubljene vsaj navidezno in uničene vsaj za trenutek.

Vsakdo izmed nas, ki je kaj živel, ve, da so višine velikodušnosti v ljubezni, ki jih mož daleko redkeje — morda nikoli — ne doseže v oni meri kot žena. Vsakdo izmed nas, ki je dlje in pozorneje živel, ve, da so dejanja vere, ljubezni in poguma, ki jih je zmožna samo žena. Ne trdim: vsaka žena, in tudi ne trdim: vsakdanja in povprečna žena, ki

bega po ulici. Ne, le *izjemna* žena — pravi in resnični pesnik in *genij ljubezni* — in še ta ne v vsakem izmed tri sto pet in šestdesetih dni, vsako in katero koli leto v svojem življenju, marveč le v blagoslovljenem in navdahnjenem trenutku, na véliki binkoštni praznik svojega srca, ko se vse njeno bistvo odpira polneje in globlje kakor tedaj cvetoče lipe, v katerih šume med nabirajoče čebele. V vsaki umetnosti je pesnik, ustvarjalec in genij redek, prav tako izjemen, če ne še izjemnejši pa je v umetnosti ljubezni. Toda, če vam je usoda naklonjena, morete, če že ne srečati, pa vsaj v svojem življenju videti morda eno, morda dve ženi, ki jih je prežél genij vélike ljubezni in ki nosijo v sebi zametek tako za junaštvo kot za svetništvo tega edinega, pravega reda tu na zemlji.

Kajti, s kar največjim poudarkom vas opozarjam, da je umetnost ljubezni, umetnost v najčistejšem pomenu besede in kakor vsaka druga umetnost ima tudi ta svoje večje in manjše talente in genije, ki so bili in so po večini žene. Ponovno trdim: besede genij ne uporabljam kot licenco in okras, temveč kar najbolj doslovno, bolj doslovno, kakor če bi govoril o velikih ustvarjalcih in iznajditeljih v katerem koli drugem, ožjem in zaključenejšem območju umetnosti in znanosti.

Kajti: Kaj je genij?

Nič drugega kot popolna predanost in poštenost, z ničemer porušljiva zvestoba in poslušnost naši usodi. Kdor zna kar najpozorneje in kar najgloblje neprestano prisluškovati izpremenljivi a vendarle enotni godbi notranjega valovanja, iz katerega živi naše bistvo — tako globoko in pozorno, da razpozna pod peno in srežem trenutkov véčno zastrti imperativ osnovnih in usodnih instinktov in tem sledi nesebično, udano in pokorno, brez kakršnih koli zaprek — je genij. Kdor zna prisluškovati vsem vprašanjem trenutka, razumevati vse inspiracije usode in nanje odgovoriti v trenutku in odločno pošteno, pri tem pa se ne oddalji od *materinske govornice svojega srca*, od svojih instinktov in potreb svojega značaja — je genij. Kdor v svoji usodi razpozna le v drug jezik prenešeno skladnost in zakonitost svojega karakterja in v svojem karakterju razpozna vanj zavito in v njem preoblikovano svojo usodo — kdor ni v sporu z njima, kdor živi in umira harmonično, v nerazklanosti in velikosti, kjer drugi gineva ali životari razbit, raztrgan, v razklanosti in polovičarstvu — je genij. Kar najmanj slučajnosti, egoizma in nečimrnosti — in kar največ udanosti, zakonitosti, gotovosti in svobode. Poslušati svoj genij, mu zaupati, ljubiti svojo usodo — da govorim v jeziku vseh modrecev od Marka Aurelija pa do Goetheja, Carlylea in Emersona — se pravi približevati se mu in končno v njem preiti.

Zapomnite si, da ravno zaradi tega genij skorajda nima biografije, to se pravi, zunanje zgodovine. Največji geniji se hitro izgube v temi in vse-splošnosti. Vse individualno in edinstveno so spremenili v idejo in simbol, in zato govori njihovo življenje le v tem orientalskem jeziku.

Poglejte zdaj s tega vidika na kulturno delo ljubezni na zemlji. Tako veličastno je — a kje so žene, ki so na njem delale? Kje so njihova imena? Morda so nam vetrovi prinesli posvečeni spev nekolikerih njihovih pol legendarnih pol zgodovinskih imen — toda to je le izjema. To se je zgodilo le tedaj, če je usoda zašla na cesto, ki jo je slučajno osvetljevala luč velikih dogodkov, a je njihovo preprostost, odkritosrčnost, udanost in zvestobo do zgodovine utesnila z zvijačo, premetenostjo in prevaro in nam jih prepustila v tej železni kletki kakor ujete ptiče. Če pa jih je

na njihovo nesrečo vrgla v življenje pesnikov, muhastih in nestalnih, vedno žejnih in nenasitnih, so jih ti — kakor je storil P. B. Shelley: z onim ženskim genijem srca, katerega ime je bilo Emilia Viviani — danes dvigali v platonske ekstaze, da bi se jutri trudili pozabiti še zvok njihovega imena. Sprva so bile le premagane epizode v življenju pesnika, na koncu pa — žal — le odlomek v literarno-zgodovinskih monografijah. Kar pa leži med tem, so, kakor pri Emiliji, poleti groze in zdvojenosti, ko sta jim bila sleherni dan in sleherni noč zastrupljena, neprestano zastrupljena z istim dolgo trajajočim strupom pričakovanja in hrepenenja.

Toda to so le, ponavljam, izjeme. Sicer jih je pogoltnila tema in pred nami ne stoji niti iluzija praznega imena niti kakšna zgodovinska konvencija in le krasota njihovih žrtev in dejanj je obljudila mrzlo in visoko nebo našega polnočnega življenja s pravljličnimi in legendarnimi prebliski kakor z zvezdami, in dajala tej naši negostoljubni zvezdi nekaj toplote in prijaznosti tako, da je moglo najti na njej zatočišče nekaj vrst mehkih in lepih trav, ki bi sicer tu ne vzarstle, in da se je razpelo nekaj vrst ptičev, ki bi se sicer ne razpeli. Njihova dejanja, morda bolj junaška, kakor je osvajanje mest, zidanje zgradb, stolpov ali cerkva ali pisanje slavnih pesmi, ne pozna nihče in nihče ni vedel zanje, razen najbližje delujočega kroga ljudi — ki pa jih niso razumeli in ocenili; kajti tak je paradoksn zakon popolne, tragične lepote, ki je obenem tudi zakon popolne rabsipnosti.

Če je napisal Flaubert: »Globoke strasti so podobne čednostnim ženam; strah jih je, da bi mogle biti odkrite in gredo zato z zaprtimi očmi skozi življenje« — ni napisal tega le radi lepega stavka in lepe pesniške podedbe, temveč je predvsem in v glavnem opisal tragiko vsakega velikega čustva v ljubezni in usodo genija v ljubezni, čigar delež je tu resnično neznan, neocenjen in pozabljen — že zato, ker hoče tenkočutna sramežljivost tu sama prvenstvo.

Ampak, če je še mogoče danes prebivati na tej zemlji, verujte, da le zato, ker je njen prah pomešan s pepelom čednostnih src velikih, brezimnih genijev ljubezni, in če raste spomladi trava, verujte, da le zato, da bi ljubkovala njih neznane in z zemljo zravnane grobove.

Dovolite mi torej, da se poklonim najprej tej najstarejši in večni, najgloblji in najčistejši obliki ženske umetnosti, obliki, ki je mati vsem drugim oblikam, ki izvirajo iz te.

Umetnost ljubezni, ki jo je žena razvijala do vedno čistejših in popolnejših oblik, je imela vse bolj in bolj vpliv na tako zvane *visoke umetnosti*, katerim je služil in se v njih udeleževal mož, predvsem v *poeziji*. Žena jih je pospeševala in zmerom vidneje učinkovala na inspiracijo, iz katere so nastajale, jim spreminjala temelj in značaj, kakor tudi njihov pomen in položaj v družbeni organizaciji.

Če bi vam moral kar najtočneje in najpreprosteje pojasniti ta razvoj in to izpreminjanje visokih umetnosti, bi ne mogel drugače kot reči: postale so *posvetne, vroče, zerotizirane* — troje besed in troje pomenov, ki so, če že ne pomenijo istega, med seboj skladni in povezani.

Stara umetnost, ne samo v dobah vzhoda in v grški dobi, marveč tudi v naši zapadno-krščanski kulturi, je po vsem svojem bistvu in ustroju religiozna in hierarhična, odvrnjena od vsakdanjosti dneva na zemlji, od njegovih bolesti in radosti, in se skoraj izključno pokorava posve-

čeni okrutnosti boga, knezov in kraljev. Ne inspirirajo jo potrebe življenja in srce posameznika, marveč le abstraktne modrosti javnega reda, in bodisi teološke ali državne in pravne misli in domneve: v samem bistvu je *neindividualistična*, bolje rečeno *protiindividualistična*. Niti toliko kot prašek pod kolesom premikajočega se voza ni cenjena sreča posameznika, a v najboljših primerih daje, bodisi ta ali ona usodna okrutnost abstraktne pravičnosti, ki samo sebe ironizira — miselno stavbo in perspektivo pesmi ali delu.

Vsa razlika med novo umetnostjo (bodisi našo, bodisi drugih dob in kultur) in staro umetnostjo, se vam najjasneje pokaže, če si predočite pomen in dalekosežnost besed, ki jih skoraj neradi in malo uporabljate, kadar hočete označiti svoj najgloblje občuteni odnos do njih, rekel bi: temperaturo svojega notranjega odnosa do njih. Občutja in predstave, ki jih v vas vzbude najlepše stvaritve stare umetnosti, karakterizirate s spoštljivim, ponižnim a tudi hladnim in zadržanim atributom *zanosa ali veličine: grand art*, pravite prislovično in sumarično. Nasprotno pa je v vašem odnosu do nove umetnosti manj spoštovanja, toda več toplote, iskrenosti in prisrčnosti: nova umetnost je za vas v bistvu topla *intimna umetnost*. Ni naključje, da vidimo težišče nove umetnosti in vseh njenih sil ravno v intimnosti — kar tu govori, je instinkt, instinkt, ki je le poglobljeni, sam na sebi neizoblikovani in ne zavedajoči se intelekt.

Razumite prav: tudi starim so bile njihove stare umetnosti prisrčne, blizke in intimne v tem smislu, da so izražale njihov nazor in potrebo, nujnost in zakonitost njih nravnosti — toda kar si morate zapomniti je, da je ta umetnost, zanje nekoč prisrčna, postala v teku časa *za nas* neprisrčna, hladna in oddaljena. Če pravilno izmerite to razdaljo, ki jo izražata besedi: zanosen in intimen — ste doumeli razvoj umetnosti vsaj v eni smeri, pa tudi značaj tega razvoja.

Stara umetnost živi na bojnem polju, na sejmu in trgu, štirih sten skoraj ne pozna, in če jih pozna, jih pozna le kot epizodo — je v bistvu torej javna. Nova umetnost je družinska, privatna, je vedno bolj inspirirana od žene. Ljubezen se spreminja v poezijo *religije*, ki ima svoj kult, svoj ritus, svoj ceremoniel, ter izpodriva starejše, hladnejše in brutalnejše bodisi politične, učenjaške ali razumske religije. Poraja se »*il dolce stil nuovo*«, ki ne išče inspiracije v razumskem bistroumju, marveč v ekstazi in pestrosti srca, ki ranjeno v blodnem snu beži z zemlje in si ustvari dedni raj, toda postavi si ga le kot dekorativno pozorišče za dramo erotične in duhovne ljubezni, katere prvo dejanje se odigrava v sladkih zemeljskih vrtovih, oškropljenih z roso in ležečih ob živih, resnično žuborečih vodah. Na metafizični tron vsemirja so sedaj postavili ženo ter na mistični oltar povzdignili »ljubezen, ki premika sonce in ostale zvezde«. Žena je strnila preostale sile in vrednote življenja v umetnost. Ali pa jih je porinila v ozadje, tako da so razumljene in cenjene le z njenim posredovanjem in oblite le z ono zarjo, ki pada nanje kot refleks. Žena postaja skoro izključno inspiratorica poezije in umetnosti — če ne vse, pa vsaj njenih najvišjih in najvažnejših oblik in izrazov: to je končna beseda tistega procesa, ki se v naši zapadno-krščanski kulturi završuje v vsej veličini in polnosti najprej pri Danteju.

Tu imenujem Danteja kot tipičnega predstavnika moderne poezije, ker od psihološkega in pisateljskega dela, ki je z njim v zvezi, živi, bodisi posredno, bodisi neposredno, vsa naša poezija in vse naše leposlovne

umetnosti. Kakor sem že nakazal, je njegovo veliko kulturno delo prav v tem, da je zblížal, spojil in povezal občutja, ki so bila doslej ne-že ostro ločena, marveč so veljala za protislovna: *religiozno in erotično čustvo sta se pri njem prepojila, kakor še nikjer doslej pred njim*; in prepojila sta se tako iskreno, da si odslej vzajemno izposojata polet, iskrenost in govorigo. Prav tako je osvobodil zemeljsko ljubezen vse nizkotnosti in profanosti in jo povzdignil do višin religioznosti in ekstaze, kot plamen vsega globokega in resničnega življenja, časnega in večnega. Našel je zanjo besede, ki so bile doslej pridržane le za mistične ekstaze pred verskimi svetotajstvi, a misli ter čisto religiozne predstave, ki so bile doslej bolj predmet spekulacije kakor pa strastnih doživetij in občutij, je poduhovil in prežal z naravnost erotičnim ognjem. *Počeniši z njim govore ljubimci zmerom pogosteje v religioznem jeziku, a religiozni mistiki v jeziku ljubimcev*. Vsakdo, ki je nekoliko pozorneje bral katoliško mistično literaturo, je opazil, kako često se zgodi, da je prišel mistik do svojega Boga po stopinjah ljubezni do žene, do nebeške ljubezni s posredovanjem zemeljske ljubezni, in da kliče Boga z besedami, ki se jih je naučil v šoli posvetne ljubezni.

Protestanti so sicer poizkušali oblikovati bolj moško, bolj razumsko in hladnejšo nabožno poezijo — enega izmed takih poizkusov je z veliko genialno silo in pogumno odločnostjo napravil Milton — toda ti poizkusi so v kulturni in literarni zgodovini le osamljeni, niso rodili tradicije in nikakor niso proniknili globje in vidneje v razvoj modernega pesništva. Evropski poeziji 19. stoletja so v vseh svojih vrhovnih predstavniki prav tako oddaljeni in tuji, kakor ji je blizu katoliško mistično Dantejevo pojmovanje, in to celo v primerih, kjer mu nasprotujejo in se navidezno postavljajo na nasprotno stališče.

Zadostuje, če pripomnim, kako občutijo in razumejo erotična čustva pesniki, ki so sicer zelo oddaljeni od Dantejevega svetovnega nazora, kot: Goethe, Shelley, Leopardi, Vigny. Ti veliki pesniki, ki so miselno in estetično bližji poganskemu kot pa katoliškemu svetu — stojiki, monisti ali ateisti —, imajo erotično kulturo prepojeno s spiritualizmom in z mistiko, kakor jo poznamo iz Dantejevih del. Ljubezen jim je glavni smisel in cilj življenja, jim je nujno, da, edino sredstvo duševne rasti, najvišja vseirska vrednota, sreča in usoda, proti kateri ni priziva in pred katero celo genij stoji ponižen in razorožen. Kakor je ljubezen Goetheju najvišji organ svetovne modrosti, tako je Shelleyu najsilnejše in najopojnejše razkošje samotnega, svetu tujega srca, ki samega sebe spoznava in se osvešča šele preko nje. Kar je Leopardiju poslednja in najlepša iluzija, je Vigny najvišje idejno posvečenje vse materielne in razumske kulture, ki sicer kopiči le praznoto vrh praznote in nečimrnost vrh nečimrnosti. (*Maison du berger.*)

Toda tudi pesniki, ki se upirajo visokemu vrednotenju žene, ki vidijo v njej le sovražno intelektualno in vsega višjega duševnega življenja, pojmujejo erotični odnos vendarle kot življenjeko in usodno žarišče in tako podlegajo ženi. Vkljub temu, da revoltirajo in čeprav jo preklinjajo, se vendarle vsa njihova poezija vrti okoli nje, in njihova tragika je le v uničenem erotičnem odnosu, čeprav pravijo, da je moral biti uničen po paradoksnem in ironičnem metafizičnem zakonu, ki vlada ljubezni in povzročča, da je le zakrinkan boj in sovraštvo med spoloma. In ti pesniki *erotičnega realizma in pesimizma*, od Musseta preko Baudelaira pa do

Strindberga, podlegajo mistiki bolj, kot mislijo. Posebni misterij življenja je tudi tu Eros. In ljubezen, vkljub temu, da vara, je vendarle edina dejanska in resnična življenjska vrednota, edino čustvo, ki je vredno, da ga izživiš. *Musset*, ki je kakor le malokdo poznal vso bedo, majhnost in grozo uničene in odpovedujoče se ljubezni, se je za vselej in odkrito priznal k erotičnemu mysticismu v sklepu drugega dejanja igre: »On ne badine pas avec l'amour«, ki je nekaj najglobljeja, kar je bilo kdaj koli rečenega o stvarih človeškega življenja.

»Vsi moški so lažnjivi, nestalni, zavidni, klepetavi, hinavski ali strahopetni, častiželjni, zaničljivi in čutni; vse ženske so izdajalske, pretkane, domišljave, zvedave ali zanikrne; svet ni drugega kot brezdno, kjer lazijo ogabne pošasti in se zvijajo na grmadah blata; ali na svetu je ena stvar sveta in vzvišena, in to je spojitev teh dveh, tako nedovršenih in grdih stvarov. Često smo lahko v ljubezni prevarani, često ranjeni in često nesrečni; toda ljubimo in na robu groba se obrnemo, ozremo se in rečemo: često sem trpel, dostikrat sem se motil, toda ljubil sem. Jaz sam, sam v sebi sem bil živ, ne pa umeten tvor, izrodek svojega napuha in dolgočasja.«

Zapomnite si to priznanje, večkrat si ga ponovite in ga premislite, ko hoste sami — in potem se vprašajte, če ni tak *idealismus quand-même*, *ta idealizem čez vse in vsem nakljub* prav za prav le do skrajnosti stopnjavana erotična kultura in višek erotičnega spiritualizma?

Le bežno smo pregledali delež žene v poeziji — delež, ki ga je opravila kot pesnikova inspiratorka, in videli smo, kako velik je. Njegov pomen in njegova dalekosežnost nam še daleč nista jasna, in tudi se ne zavedamo vse njegove intenzivnosti. Toda to je naravno, ker nam je ta veliki kulturni preporod še vse preveč blizu: preveč še živimo v njem. Položeni so šele temelji, kulturni proces sam pa še dolgo ni dovršen. Vsaka nova generacija vnaša sem svoje najnotranjše sne, jih po svoje doživlja, živi in piše njegove nove variacije, ustvarja novo erotično psihologijo — ki je naslednji generaciji običajno tuja: vsakdo, kdor se je globlje bavil z literarnim razvojem 19. stol. in z njegovim preporodom, ve, da se v literarnih revolucijah pogosteje in strastneje kakor poezija kritizira *erotika* prejšnje generacije, proti kateri se bori. Pri tem je gotovo eno: erotična pojmovanja v literaturi 19. stoletja so presenetljivo diferencirana. Paralelno in sočasno nastopajo vse erotične oblike, skozi katere je šel človeški razvoj, se med seboj bore za nadvlado, zmagojejo pa — vsaj v literarnih delih — najbogatejše, najfinejše in najmlajše oblike, ki dajejo priložnost, da po njih doživljaš življenje čim enotneje in čim globlje: edino te oblike uspevajo, ker so jih izgovorili največji pisatelji in ker so inspirirale dela, ki tudi umetniško prekašajo dela, ki jih je inspirirala nižja, bolj groba, hladnejša in revnejša erotika.

Na to vzvišeno in profinjeno erotično senzitivnost vpliva poleg drugih činiteljev tudi nova resničnost v kulturi: *žena sama stopa v literarno arno*, ne le kot inspiratorka, temveč *neposredno kot avtorica*. Sama se izpoveduje, pripoveduje svoja hrepenenja, riše svoj sen, kritizira javne institucije, pove svoje zahteve, ki jih stavlja na moža, na ljubezen in na zakon.

V poslednji dobi, približno v zadnjem stoletju, naletimo na ta novi kulturni pojav: *žena ustvarjalka, avtorica, pisateljica*. Pred tem so se

sicer tu pa tam pojavile ustvarjajoče žene, pisateljice, toda taki pojavi so bili v resnici osamljeni, izjeme svoje dobe. Bile so bolj zanimiva redkost kakor pa družbeni pojav in izraz novih kulturnih potreb in sprememb. Pojav je tako nov in tuj dosedanjemu poteku kulture, da je nagnal konservativce, ki se drže stroge in ceremonielne tradicije, v nepotreben in slep strah, kakor bi jim šlo za življenje. Vsi, ki sovražijo v ženi intelekt in voljo, pogum in moč in menijo, da je viteštvo, ta najvišji cvet kulture, možen le pri nedorasli in umsko šibki ženski, se boje da bo izumrla — med tem ko si v resnici išče le nove oblike razvoja. Vsakomur, kdor je globlje prodril v pogoje kulture, je jasno, da more ta le pridobiti na resnici in sili, če žena pošteno, odkrito in jasno izrazi svoje erotične sne in če se jih bo mož naučil vedno resnično poslušati in jih razumevati.

Vprav v tem pravcu pa vidim pomen ženskega pisateljevanja: žena s svojo literaturo oblikuje in preoblikuje moža, kakor je mož s svojo literaturo vzgojil generacijo novih, profinjjenih žena, preprosto le s tem, da je napisal svoje zahteve do žene in utelesil svoje sanje o njej. Kajti literarna umetnost ne kaže in ne opisuje le postav, kakršne so v resničnem življenju, marveč tudi v resnici in dobesedno ustvarja nove tipe. Kar doslej nejasno in brezoblično valovi v peni in kaosu trenutka, kar se bori za osveščanje in izraz — to se zgoščuje, kristalizira in dopolnjuje s svojo notranjo intuicijo v višjo in zakonitejšo obliko, po kateri živi že naslednja generacija in jo realizira kot gotovo polnost in resnično življenje; tako postaja pisateljeva beseda meso, njegovo hrepenenje in sen pa resničnost in življenje. Tako gnete in ustvarja pisatelj zares in v resnici življenje, ga obvladuje in usmerja. Tako bo tudi s plastičnim ustvarjanjem in oblikovanjem (ne pa s polemiko in satiro) najprej in najmočnejše učinkovala ženina literatura: pokazala in ustvarila bo nove moške tipe, ki se jim bo bodoča moška generacija toliko bolj približevala, kolikor bolj bo podlegala njihovi umetniški sugestiji in njihovemu pripovedniškemu čaru.

Najmlajša zgodovina sama dokazuje pravilnost tega naziranja: erotično življenje je le pridobilo na resničnosti in globini od trenutka, ko je žena, doslej mutasta, spregovorila. Govoreča žena je očarljivejša kakor mutasta žena, in erotična kultura je dosegla poleg novih odtenkov in tonov tudi posvečenost in potrditev svojega starega jedra in svojih lastnih temeljev. Pokazalo se je, kako presenetljivo si sličijo v vsem najbistvenejšem in najosebnejšem najboljši in najgloblje pisateljice in najboljši in najgloblji pisatelji, in to je potrdilo ženam, da so globoko in pravilno gledale. To soglasje pa bo tem večje in očitnejše, čim jasneje bo gledala žena nase in na življenje in čim globlje bo prodrla v zakonitosti svojega bivanja. Vsekakor pa nam je jasno, da ima žena-pisateljica v kulturi svoj polni in stalni pomen kot ustrezajoči korektiv moža-pisatelja. Da se je pojavila tako številno vprav v 19. stoletju ni slučaj, temveč ima svoj globlji vzrok: vprav tega korektiva je bilo tedaj treba: nihče, ki je globlje studiral moško poezijo, zlasti erotično druge polovice tega stoletja, ni prezrl resničnega upada njenega poleta. —

V ostalem pa vsa teoretična ugibanja in spori o tem, da li more biti žena ustvarjajoči genij ali ne, smatram za nesmiselna in prazna: na to more odgovoriti le resničnost in izkušnja. Kaj je teh ubogih, ne celih sto let, odkar je vstopila žena v literaturo kot kontinuum, v večnih urah

kulture? Gotovo ne mnogo več kot sekunda. Mož ima za seboj tisočletja in tisočletja in vendarle se zdi, da je šele od včeraj. A vsakomur, kdor hoče videti, je jasno, da je žena izvedla v tem kratkem času in v zanjo tako neugodnih okoliščinah mnogo več, kakor se je upravičeno pričakovalo; če še ni dosegla najvišjih vrhov umetniške ustvarjalne sile, se jim je vendarle v nekaterih primerih presenetljivo približala.

Vse, kar vemo danes o psihičnem oblikovanju moža-genija, nas navaja le k prepričanju, da genij ni vezan na spol. Pri literarnih študijah mi je postalo jasno, koliko prvin specifično ženske psihe ima v sebi sleherni pisateljski genij in sicer ne le slučajnih in postranskih, marveč bistvenih, in kako moški genij v sebi zajema in zaobjema tudi ženski spol. O tem se prepričate na primer pri Turgenjevu, Heineju in Shelleyu, kjer vas to vprav bije v oči, globlje opazovanje pa vas privede k istemu naziranju tudi pri čitanju možatejših in najmožatejših genijev: Shakespeara, Goetheja, Dostojevskega in Nietzscheja. Končno vidite, kako so od svoje strastnosti, senzitivnosti, gracije in fabulistične nadarjenosti pa do trohice zlobe, maščevanja in okrutnosti čisto ženski. Moški geniji so — kakor bi rekel s Platonom — androgeni. Ali ne bo ženski genij slično obojestranski, gynander? In resnično, ženske pesnice in pripovednice, ki so se zelo približale genialnosti — da imenujem le M. de Staël, George Eliotovo, George Sandovo, pri nas Boženo Nëmcevo in Karolino Světlo — so imele moški idejni pogum, reformatorski in napredni duh in neustrašeno moško inteligenco, s katero so gledale na življenje v vsej njegovi širini in brez sentimentalnih klavzul. Ni naključje, da vse mnogo teoretizirajo in filozofirajo, da se bore za racionalizem, liberalizem, pozitivizem in vse to vsaj posredno propagirajo. Pri njih prevladuje filozofska ali teoretična tendenca nad plastično in oblikovno silo in slabi nazorno opazovanje, ki je sicer ženi bolj lastno kakor povprečnemu moškemu.

S tem pa seveda ni rečeno, da naj bi žena postala možača. Ravno narobe: *žena mora stremeti, da postane tudi v literaturi kar najbolj ženska*. Saj je genij ravno največja vdanost in zvestoba svoji usodi in svoji naravi — a kar je ženo doslej ločilo od genija, je bila ravno večja ali manjša stopnja takega možakarstva. *Žena se mora naučiti govoriti svojo psihološko materinščino*. Ne mislite, da je to ravno lahko: stoletja so prešla, predno je mož obvladal svojo materinščino. Žena, ki je doslej govorila po večini v jeziku moža in pogosto niti ne v najlepšem in najčistejšem jeziku, je spočetka hotela vse preveč dokazovati, da se tudi ona hoče izenačiti z možem in da zmore isto kot mož: od tod ta tendenčna, moralizirujoča, borbena literatura — ki je bila le posneta in naučena, manjkalo pa ji je predvsem pravega ženskega živca, prave ženske senzibilnosti, ženskega čara in ženske gracije, posebne ženske psihološke materinščine; v svojem jedru in bistvu je bila le dobro mišljeni in zlahtno inspirirani žurnalizem — ne pa umetnost, ne poezija, ne resnična in lastna tvorba, o kateri bo večno veljalo to, kar je rekel Goethe, da mora biti »čista in mesečna«.

Ni naključje, ampak ima tudi svoj polni in lepi pomen, da je najvišji vrh inspiracije in umetnosti, ki ga je doslej dosegla ženska poezija, onih štiri in štirideset sonetov Elizabeth Barrett-Browningove, znanih kot »Portugalski sonetiki«, ki so docela intimna poezija; v njej je pela ljubimka, nevesta in žena svojo usodo prav tako čisto kakor opojno in vročo. To je poezija, krščena z lastnimi plameni ženskega bistva — nič razen

bogastva samega ritmičnega življenja žene, zlivajočega se z globoko in vdano godbo, zvesto pesmi svoje usode. Tu ni zunanjih tendenc in sprožil: vse je le nekaka ponosna ponižnost pred usodo, večja vibracija v službi bolečine in ljubezni. Doslej ni žena še nikdar napisala bolj umetniškega dela — in nikdar bolj ženskega. Vse je tu tako samo ob sebi umljivo, čisto in nujno, krasno, zakonito in celo kakor rosna kaplja, ki je dozorela in tiho padla na trave, ko se je velika usodna noč spustila na zemljo.

V tem je velik kažipot, roka, ki kaže cesto, po kateri mora hoditi ženska ustvarjalnost, če noče biti prazna literarna specialiteta in če hoče biti resnično nova umetniška sila in pesniška potencia, *nova* inspiracija in novi patos.

Ženska literatura je bila in je še nekoliko slabotna in kratkovidna. Ena teh, najbolj vidnih slabosti je *konvencionalnost*. Naravno je, da ji žena pri svojem ustvarjanju veliko bolj zapada kot mož. Ni treba meniti z Nietzschejem, da je ženi resnica zoprna prav do temeljev njenega bistva in narave: treba si je le predočiti, kako jo vse družabno življenje neposredno vanjo sili in veže. Ne samo, da se je vse življenje zarotilo, da se bo ženi prikazovalo takorekoč v oderski razsvetljavi varljivo in lažljivo — tisoč ozirov radi družabne konvencionalnosti jo odvraca od tega, da bi govorila tudi kadar je spregledala in spoznala in da bi govorila, kar je spoznala in kako je spoznala. Kako naj govori žena odkrito na primer o središču vsega življenja, o erotiki, če že vnaprej ve, da je ne bodo poslušali resno in lojalno naklonjeno, brez zahrbtne misli in malenkostne zlobe, brez umazanih in žaljivih tendenc? Kako naj želi žena, da bi mož brez konvencionalnosti globlje pogledal v njeno notranjost in v njeno erotično življenje, ko ve, da mož zvečina doslej še nima dovolj jasnega pogleda, da bi mogel gledati, videti in razumeti, in da pred vsem in nad vse ljubi po tradiciji posvečeno prevaro in konvencionalno plemenitost in da si jo povsod lasti. Tako je doslej nastajala in še nastaja ta internatska ženska literatura, literatura plemenitosti in dostojnosti po programu, v kateri se goje le dobra vzgojna in priznana čustva, kot preizkušene vrste zelenjave v vrtu, in so problemi estetike, psihologije in umetnosti gledani skozi očala ostarele guvernante.

Druga slabost (in po moji sodbi hujša od prejšnje), kateri rada podlega ženska literatura, ki je premagala prejšnji nedostatek, je *enostranska tendenčnost*, neumetniško forsiranje, samoposiljevanje in vihravost. Ta izumetničeni nestvor — dovolite, da sem odkritosrčen — kateremu se pravi propagandni feministični roman, bo bodočim stoletjem le žalosten spomenik te tragikomične zablode.

Doslej je moderna literarna žena v kulturi plebejec, to je, v jedru nekulturno bitje, slučajno, od včeraj. Ima vse grde navade plebejca, njegov kričavi patos, njegovo enooko škilenje po »resnici«, njegovo umetniško brezsrčnost in neiskrenost. Zaljubila se je v svojo »resnico« po plebejsko — to je: besno, trmoglavo, ogorčeno, zakrknjeno — in niti ne slutiti, da vprav s tem postaja umetniško neresnična. Manjka ji posebne, njej lastne kulturne kreposti: okusa, noblese, takta, stila. Zvečina igra možačo, govori javnosti v obraz tako zvane »krepke resnice« (ki so davno znana fakta, ki jih le napačno in enostranski interpretira), oblači kostu-

me, ki so jih ljudje že davno odložili, igra mučenico ali rebela, uganja na tisoče izumetničenj, zaradi katerih ne pride do — umetnosti. Pozablja, da ima vrednost in da zanima moža le v toliko, v kolikor se daje brez oderske osvetljave, brez programa, brez posploševanja — v kolikor govori v ednini in šepetaje ter s pridušnim in zvočnim glasom izpoveduje svojo najglobljo, edinstveno izkušnjo, čisto nemegleno in ne od vse povsod skupaj znešeno spoznanje, svojo netendenčno, najfinejšo diskretnost — in če prepušča možu samemu, da bi iz nje izvajal zaključke in generalizacije.

Žena mora razumeti, da se vsa umetnost in vsa kultura začne s smislom za odtonek, konča pa s smislom za medsebojno povezanost in celotnost. Žena mora razumeti, da umetniška resnica ni enooka in da razkrojevanje sveta v dve polovici, da je risanje posebnih ženskih shem in posebnih moških shem — le udobna šablona, udobna in morilska. Niti ljubezen niti umetnost ne sme razdvajati, ampak mora združevati — in združevati bo morala tudi ženska umetnost, če bo hotela rasti in se krepiti. V poeziji in v umetnosti nismo nikoli dovolj širokogrudni, in nobena resnica, tudi najveljavnejša, ni tu dovolj veljavna proti onim poslednjim najveljavnejšim in najmirnejšim resnicam, ki so edino važne. Žena se mora naučiti gledati globlje in pazljiveje samo sebe, da odkrije poslednji temeljni gravitacijski zakon svojega bistva — to najpreprostejšo resnico, ki je vedno kot poslednja odkrita. Priznajmo si, da je doslej zvečina žena samo sebe opazovala preveč nemirno in v preveč izrednih okoliščinah. Naučiti se mora gledati mirneje, pa bo videla tudi globlje — tako globoko, da bo našla v sebi tudi moža in bo razumela, kako sta njegova usoda in sreča zavisni od njene usode in sreče in narobe.

Ženska umetnost mora združevati: imeti mora silnejša krila, širšo in mirnejšo resnico — samo to more biti njen *raison d'être*. Specializacija v literaturi nima smisla. Premagani naturalizem nam je zapustil dokaz, seveda zanikujoč, da, če bi k dotedanjam vrstam, žanrom in specialitetam v literaturi pristopil še ženski roman ali ženska umetnost kot nova specialiteta, nova shema in novi žanr, bi to za literaturo pomenilo le, da dopolnjuje bedo in majhnost dobe.

Toda temu ne bo tako — vsaj trajno ne.

Če nam je danes v dobi moškega in ženskega vprašanja in polemične literature kaj jasno in če nam bo kaj dan za dnem jasneje, je samo to, da potrebujemo medsebojnega stika: vzajemno vzgojo od detinstva do starosti, povsod: v življenju, v šoli, predvsem pa v umetnosti in poeziji.

In od moderne žene bo v prvi vrsti odvisno, da se ne bo izpolnila strašna Samsonova kletev iz pesmi Alfréda de Vignyja:

Bientôt, se retirant dans un hideux royaume,
La femme aura Gomorrhe et l'homme aura Sodome;
Et, se jetant, de loin, un regard irrité,
Les deux sexes mourront chacun de son côté —.

Kar bi se reklo v literarnem jeziku: da bi bila onemogočena, omejeno sovražna strindbergovska literatura, pa naj jo pišejo možje ali žene.

Prevedla Meta Koren

IZ MODERNE ITALIJANSKE LIRIKE

PREVEDEL ALOJZ GRADNIK

SEM BITJE

GIUSEPPE UNGARETTI

*Kakor ta kamen
Šentmihelski
tako hladen
tako trd
tako osušen
tako uporen
tako docela
brezdušen
ko ta kamen
je moj jok,
ki se ne vidi.*

*Smrt
plačamo
živeči.*

REZKOSTI

AMALIA GUGLIELMINETTI

*Rezka sem tako ko tisti marčni živi
veter, ki se zdi, da je samo ledena
burja in raztaja vendar sneg na njivi.*

*Marčni veter, ki pretresa mlada, lena
stebila, najde še vijolice pod travo,
zmede megle, da ne ve več kam nobena.*

*Rezkasta sem, trpek smeh mi je v zabavo,
gristi, bolj še kakor božati mi prija
in na videz le pokonci nosim glavo.*

*Kakor marčni veter se ovija
bič moj vseh zaspanih duš, po vrsti
draži jih, z upornostjo opija,*

da jih čutim, ko mi vse drhté med prsti.

BLAZNOST

ADA NEGRI

*List je padel s topola, šum je stresel
srce ciprese,
si ti, ki me kličeš.*

*Oči nevidne sesajo senco, prodirajo vame
ko žeblji v zidovje,
si ti, ki me gledaš.*

*Roke nevidne dotikajo se mojih ramen,
v dremajoče vode vodnjaka me vlečejo,
si ti, ki me hočeš.*

*Iz ledene hrbtenice z bledimi, nemimi
zonami blaznost vstaja v možgane,
si ti, ki v me prodiraš.*

*Več se ne dotikajo noge zemlje, več ne teži
telo v zraku, odnaša ga temna
omama,*

si ti, ki me tiraš v brezno, si ti.

RAZGOVOR

ADA NEGRI

*Ko pridem za teboj na breg razsvetljene
reke,
in me boš vprašal, kaj sem počela toliko let
brez tebe,
ti odvrnem: Nadaljevala sem razgovor.
Ti se boš sladko nasmejal s tistim nasmehom
svojih belih zob,
in boš objel moja ramena s kretnjo sigurno
despota.
In vzdolž livad z vijolicami, ki cvetó
le za mrtve,
bova nadaljevala razgovor.*

DVOGOVOR MARIJONET

SERGIO CORAZZINI

- *Zakaj, moja mala kraljičina,
pustite, da mrem od mraza?
Kralj spi: skoro bi mogel
zapeti vam pesem,
ne bi je čul! O, dajte,
da se vzpnem na balkon!*
- *Moj dragi prijatelj,
balkon je iz papirja,
ne bi naju vzdržal!
Kaj hočete, da umrem
brez glave?*
- *O, mala kraljičina, razpusnite
tiste dolge, zlate lase! —*
- *Poet! Kaj ne vidite,
da so moji lasi
iz prediva?*
- *O, oprostite!*
- *Tako?*
- *Tako?*
- Ne rečete mi besede,
umrl bom ...*

- *Kako? Samo zavoljo tega?*
 — *Ironični ste... Zbogom!*
 — *Se vam zdi?*
 — *Oh, nič se vam ne toži po najinem zadnjem sestanku v gozdiču iz kartona?*
 — *Ne spominjam se, moj dragi, moj zlati... Že greste? Za vedno? Joj, kako bi rada plakala! Pa kaj naj storim, če je moje drobno srčce lesen?*

P O R O Č I L A

FRANCE KIDRIČ: ZGODOVINA SLOVENSKEGA SLOVSTVA

Od začetkov do Zoisove smrti. Razvoj, obseg in cena pismenstva, književnosti in literature. Izdala Slovenska Matica v Ljubljani MCMXXIX—MCMXXXVIII, 26×18, str. 724, LXXVIII.

Slovenska Matica se je z izdanjem Zgodovine slovenskega slovstva lotila ene največjih nalog, ki jo stavi čas slovenski zavesti. V univ. profesorju dr. Kidriču si je našla pač najbolj poklicanega raziskovalca naše slovstvene preteklosti. Za vsakogar, ki je s srcem in mislijo Slovenec je bilo to delo težko pričakovan razglednik in pomeni zanj dogodek prve vrste. Zato menda ni nikogar, ki bi tega dela že ne uvrstil v svojo knjižnico. Knjiga, ki spremlja našo usodo od začetkov do Zoisove smrti, to je od prihoda Slovencev v te kraje v šestem stoletju pa tje do konca leta 1819., bo čitatelja zanimala v dvojni meri. Zanimala ga bo osvetlitev dob in ljudi, ki jih obravnava, ter gradiva, ki ga pisatelj z izredno preglednostjo in jasnostjo razgrinja pred nami. Pozornejšega čitatelja pa bo morda predvsem zanimala metoda, s katero se je pisatelj bližal gradivu in ga obvladal in pa kompozicija celotnega dela.

Že naslovi velikih poglavij, ki se glasijo: Stoletja beležk brez literarne tradicije. Delo za protestantski repertorij v 16. stoletju, Delo katolikov v dobi protestantske aktivnosti, Ob petdesetletnici slovenske knjige, Delo za katoliški repertorij po zatonu protestantizma, Delo protestantov v dobi katoliškega razmaha, Ob stopetdesetletnici rekatolizacijskih komisij, Prve prerodne generacije 1750 do 1819, Ob petdesetletnici prve slovenske prerodne manifestacije, nam nudijo zanimiv vpogled v pisateljevo delavnico. Prav

tako kakor naslovi velikih poglavij nam dajejo manjša zaglavja, kakor na primer v VIII. poglavju zaglavja: Prvo, drugo, tretje desetletje Zoisovega mentorstva in četrto razdobje Zoisovega mentorstva — slutiti, da si je dr. Kidrič v boju s strujami in tokovi, ki so usmerjali čolnič našega slovstvenega življenja, izbral za krmilo predvsem časovni vidik. Nudil mu je možnost, da je ob vseh važnih razpotjih napravil skozi gradivo prerez in ga povezal s trdnim časovnim okvirom. Da je ponazoril to časovno razpredelbo, je postavil vanjo kakor lečo, ki zbira v sebi vse žarkovje, najmočnejšo, najvidnejšo ali kakor koli že za žarišče pripravno osebnost ali dogodek. To je podelilo snovi preglednost in nazornost kljub temu, da pisatelj naše slovstvene zgodovine, kakor mnogi moderni slovstveni zgodovinarji, ni obravnaval posameznega avtorja samega zase kot celoto, marveč samo kot pripadnika dotičnega razdobja. Razpletal je zgodbo posameznika vedno samo ob glavni osi celotne dobe. Če bi pa kdo želel podatkov o posamezniku, mu bo nudilo zanj osebno in stvarno kazalo zanesljivo oporo. Najbolj prijemljiv in viden je pisateljev postopek v osmem poglavju, ker je to poglavje pač najbolj pestro in ker je bil v njem boj z gradivom gotovo najtežji. Ob niti vodilne osebnosti in v trdnem oprijemu letnic, gre mimo nas najprej vedno nekaj celotni pogled na dotično razdobje s pogledi v kulturno, politično in državno snovanje Evrope, nakar sledijo domači okoliši, kranjski, primorski, koroški, štajerski, prekmurski, osvetljeni ob kadru delavcev na naši slovstveni ledini in njihovem delu, ob šolstvu, uradu, cerkvi in njihovem jeziku, ob krožkih, knjižnicah, zasebnih in javnih, ob korespon-

denci, sporih, gledališču, časopisu, društvi in drugem. Kako težavno je obdržati spricho tako pestrega gradiva krmilo v roki bo vedel dodobra pač samo tisti, ki se je kdaj loteval takega dela vsaj v miniaturi. Pisatelju takega dela grozi na vsak korak in z vseh strani nebroj nevarnosti, ki si včasih nadevajo lice starih klasičnih pošasti Scila in Karibde: Če se izogneš prvi zaideš v drugo. Kljub temu, da je imel pisatelj v naših starejših slovestvenih zgodovinah že v neki meri in v obrisih obdelano snov pred seboj, je bilo treba vendarle nešteti dopolnitev, tako da je snov zadobila povsem drugačno lice in ji je priključena obilo novega. Vse je bilo treba do zadnjih podrobnosti še enkrat pregledati in ugotoviti pravilnost starejših podatkov in domnev. Vendar je navzlic vsem takim težavam Kidričeva Zgodovina slovenskega slovstva pisana sveže, docela zanimivo, poživljajo jo portretne črte posameznih osebnosti, zanimivi drobci iz korespondence in tekstov pa tudi vpogled v človeške slabosti ljudi, ki so klesali dobam naše preteklosti po svojih sposobnostih in močeh obraz. Vsaka stran knjige nam govori o tem, da je v našem slovstvu nagromadenega ogromno truda in da je plod velike požrtvovalnosti. Profesor Kidrič se je velikopotezno izognil vsakemu pristranskemu ocenjevanju in je vsakega posameznika ocenil po resnično objektivnih kriterijih. Tako je na primer tudi toli zasmehovana vnema očeta Marka zdaj postavljena na pravično mesto, a tudi filologu svetovnega slovesa Kopitarju ni bilo prizanešeno, kar je bilo treba povedati. Tako je prišla vsaka osebnost tudi pod mikroskop osebne discipline in notranje dograjenosti, kar je zelo hvalevredno. Zakaj osebno častihlepje je pri nas spricho tesnih razmer često bohotno poganjalo in razprezalo svoje divjake. Naravnost presenečen obstane človek ob Primičevem stavku:

»opravljivost in netolerantnost, ti dve peklenski pošasti sta činitelja, ki toliko boljših talentov ali v kali zamorita ali v brezdelno plesnivost potlačita.« Tudi to je del naše zgodovine.

Vsa zgodba, ki nam pripoveduje, kako se je v neprestani burji z vseh strani vendarle izvijala in oblikovala slovenska beseda, misel in zavest, je fantastična in pretresljiva obenem. Profesor Kidrič je opravil ogromno pionirsko delo. Vsi, ki bodo prišli za njim, bodo imeli lažje opravilo in bodo lahko poljubno razporejali gradivo morda tudi po drugačnih vidikih in metodah, in lažje se bodo tudi posvetili vprašanjem sorazmerja celotne zgradbe. Govoriti zdaj o kompoziciji celotnega dela bi bilo preuranjeno, ker še nimamo pred seboj nadaljnjih opusov. Vendar grozijo delu morda prav s te strani največje nevarnosti, če pomislimo, da je zavzelo zadnje petdesetletje dobrih 500 strani od 724. To je najbrže pri vsaki prvi obsežni obdelavi tako mnogostranske snovi neizbežno.

Težko bi bilo odločiti o vprašanju, kateri dobi gre po obdelavi prvo mesto. Morda bi ne bilo preveč tvegano, če bi prvenstvo prisodili obdobju protestantizma. Izhodišče naše tiskane besede je obdelano tako sijajno, s tako sigurno roko, da bo najbrže za vedno ostalo vzor, kako je treba pisati taka poglavja. Škoda je samo, da je avtor za uvod tako monumentalnega dela postavil odgovore kritikom. Taka dela živijo svoje življenje, nujno je, da sprožijo ob poti nešteto vprašanj, prigovorov in ugovorov, kakor se za skalo, ki se utrga, vsujejo drobci in pesek.

Prav gotovo je Kidričeva Zgodovina slovenskega slovstva eno najpomembnejših del, kar se jih je v zadnjem času pojavilo na našem knjižnem trgu in nestrpno bomo pričakovali nadaljevanja.

Milena Mohoričeva

R A Z N O

DVA JUBILEJA*

(Dr. Ferdo Šišić in dr. Petar Skok)

Dva zelo znana zagrebška javna delavca, prvovrstna znanstvenika in univerzitetna profesorja sta te dni praznovala vsak svoj jubilej: zgodovinar Ferdo Šišić sedemdesetletnico življenja, romanski filolog in izvedenec za balkanologijo Petar

* Ta in naslednji članek sta bila napisana že za prejšnjo številko, pa sta morala zaradi pomanjkanja prostora počakati za to številko.

Skok štiridesetletnico znanstvenega delovanja. O delu vsakega posebej bom spregovoril nekaj besedi.

Dr. Ferdo Šišić se je rodil pred sedemdesetimi leti v Vinkovcih, na meji med Slavonijo in Sremom, šole je končal v Zagrebu, tudi del akademskih študij, ki jih je nadaljeval na Dunaju. Služboval je kot gimnazijski profesor v Gospiću, Osijeku in Zagrebu, obenem pa je neumorno študiral zgodovino, tako da je leta 1900. doktoriral v Zagrebu (disertacija »Zadar i Venecija od god. 1159—1247«), bil že

leta 1902. postavljen za privatnega docenta za hrvatsko zgodovino na zagrebški univerzi, kjer je pozneje postal suplent (1906), izredni (1908) in redni profesor (1910). Danes velja za najboljšega in obenem najproduktivnejšega hrvatskega zgodovinarja. S posebnim zaupanjem je zasedel stolic hrvatske zgodovine za znanim svojim učiteljem Tadijo Smitčiklasom. Karakteristika njegovega znanstvenega dela je originalnost. Dr. Šišić je obrnil vse mogoče arhive pri nas in v tujini, tako zlasti zagrebske in dalmatinske, prav tako pa tudi svetovne arhive bližnje in daljne Evrope, v katerih je našel polno novih verodostojnih podatkov, ki jih je rabil za osvetlitev posameznih dob hrvatske narodne zgodovine. Posebej je proučeval posamezna temnejša in še ne dovolj raziskana poglavja hrvatske zgodovine, tako zlasti rodovnike hrvatskih narodnih kraljev, predajo dalmatinskih mest ogrskemu kralju Kolomanu, smrt kralja Zvonimira, začetek zadarske škofije in pogodba z Benečani, o Reki, o Zrinjskem in Frankopanu itd. Poleg originalnih razprav in obsežnih študij je objavljaval tudi raznovrstno zgodovinsko gradivo. Najpomembnejša njegova dela bi bila: Povjest Hrvata u vrijeme narodnih vladara (1925), Hrvatski saborski spisi (1526—1630), ki se še nadaljuje; Priručnik izvora hrvatske istorije I. (1914), Pregled povjesti hrvatskega naroda (1916), Geschichte der Kroaten (1917), Dokumenti o postanku kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1920), Letopis popa Dukljanina (1928), štirje zvezki Korespondencije Rački-Strossmayer, Studije iz bosanske istorije, največje njegovo delo pa je vsekakor monumentalna Povijest Hrvata, katere drugi in tretji zvezek pisec pravkar pripravlja. Treba je omeniti, da se dr. Šišić ni omejil izključno na proučevanje hrvatske zgodovine, ampak da je proučeval tudi srbsko. Prav tako je zlasti po svetovni vojni objavljaval svoja dela tako v Zagrebu kakor tudi v Beogradu. Menda ni resnejšega lista in revije, ki izhaja v srbohrvaščini, kjer on ne bi sodeloval. Zadnje čase se vse bolj bavi z novejšo zgodovino. Za šestdesetletnico (1929) so mu tovariši izdali pomemben Zbornik naučnih radova, posvečen njemu.

Prof. Petar Skok je naš bližji rojak, saj se je rodil na kmečkem posestvu v obmejnem Žumberku. Gimnazijo je obiskoval v Karlovcu, slovansko, romansko in germansko jezikoslovje je študiral na Dunaju. Zelo zgodaj (1896) je že pisal književne študije, in to celo za beograjsko revijo »Delo«. Pozneje se je posebej posvetil proučevanju alpsko-pontskih Slovanov, ki so ločeni od Severnih slovanskih plemen

po Madžarih in Romunih, pa je nalašč zato tudi šel proučevat na Dunaj moderno filologijo. Še vedno pa je ostal v zvezi s sodobnim hrvatskim književnim ustvarjanjem in zlasti po teh delih razpravljaval o usodi balkanskih Slovanov. Strašno veliko je potoval, zlasti ko je začel študirati toponomastiko (vedo o zemljepisnih imenih), za kar se je usposobil pri Francozih. Zato bomo tudi razumeli, zakaj je pisal doktorsko disertacijo o toponomastiki južnofrancoskih mest. V tej stroki je sploh priznana veličina ne samo pri nas, ampak v Evropi sploh. Velja za najboljšega strokovnjaka v tem pogledu za ves Balkan. Kot proučevalec balkanskih vprašanj je tudi začel z izdajanjem posebne zbornika s študijami o Balkanu, katerega je do sedaj izšlo že šest zvezkov (v Beogradu!). Dr. Skok je podrobno proučil življenje Balkana za časa Ilirov, Grkov, Keltov, Rimljanov, Slovanov in Turkov. Posebej pozna tudi območje Karpatov. Znana so njegova dela: Dolazak Slovena na Mediteran, Mediteranski vidici, Naša pomorska terminologija, številne študije o posameznih balkanskih jezikih, o jezikovnih vplivih enega balkanskega naroda na drugega, zlasti s področja bolgarsčine in novogrščine, dalje o vplivu Turkov na Balkan. Seveda o vseh dr. Skokovih delih ni mogoče govoriti, saj bibliografija njegovih spisov presega število 400. Na koncu naj omenim še nekatera dela, ki v kratkem izidejo. Tako se nahaja v tisku Pregled francuske gramatike v dveh knjigah, Osnovi romanske filologije (dva zvezka) in pa vsekakor najdragocenejše njegovo delo Osnovi toponomastike. Že dalj časa ima pripravljeno obširno razpravo Hrvati i Balkan, ki je izhajala samo v odlomkih v nekaterih revijah. Iz vsega povedanega je razvidno, da je dr. Skok najboljši strokovnjak o balkanskih vprašanjih pri nas, da je pa tudi na področju romanske filologije dal nekaj tehtnih del.

T. P.

JUBILEJ NIKOLAJA RAJNOVA

Sicer je Nikolaj Rajnov že lanskega 1. januarja dosegel petdeseto leto, vendar je ta jubilej svečaneje proslavil šele pred dnevi (12. marca t. l.), ko so mu prijatelji priridili primerno proslavo petdesetletnice življenja in pet in dvajsetletnico književnega delovanja. Ker spada Rajnov med prave sodobne bolgarske književnosti in ker si je stekel neprecenljivih zaslug tudi na področju bolgarske umetnosti kot odličnega umetnostni zgodovinar, bom v naslednjem v nekaj stavkih spregovoril o njem in njegovem plodnem delu.

Življenje Nikolaja Rajnova je že po zunanjih podatkih pestro in zanimivo. Rodil se je na deželi, v vasi Kesarevo v neposredni bližini nekdanjega bolgarskega kraljevskega mesta Trnovo, na Novega leta dan 1888. Dvoje deloma nasprotujočih si nagnjenj se je že zgodaj zbudilo v njem: nagnjenje k filozofiji in nagnjenje k slikarstvu. Ker je bil prepričan, da bo svojo strast za filozofijo najbolje utešil v duhovniškem poklicu, se je odločil za bogoslovje. In res, končal je sofijsko bogoslovje, z bogoslovja pa se je podal naravnost v takratno Risarsko šolo, ki jo je tudi končal. Kakor je razvidno iz nadaljnjih podatkov, je zmagalo drugo nagnjenje, vsaj na zunaj, kajti Nikolaj Rajnov je danes (in že dolgo let) profesor zgodovine umetnosti na sofijski umetniški akademiji.

Vendar mu ne smemo delati krivice, krivice namreč, da njegovo nagnjenje k filozofiji ni rodilo sadu. Rodilo ga je, in še kako bogatega. Ta sad je vse njegovo pisateljsko delo, ki je pa sila bogato, saj šteje daleč čez petdeset knjig. Kot mnogi književniki je tudi Rajnov začel s pesnikovanjem. Tako je že 1904. leta, ko mu je bilo komaj šestnajst let, začel priobčevati svoje pesmi po revijah. Vendar se na področju pesmi ni dolgo zadržal in tudi ni dosegel posebnih uspehov. To mu je bilo dano s prozo, ki je marsikod tudi poetična. S svojo prvo prozno knjigo »Bogomilske legende«, ki je izšla tik pred balkansko vojno leta 1912., je čez noč zaslovel. Ta knjiga še danes velja za eno njegovih najboljših. Na koncu svetovnega razsula (1918) je izšla v drugi izdaji, pozneje pa še v nekoliko. Poudariti moram, da Rajnov svojega imena ni obesil na veliki zvon in da je »Bogomilske legende« v prvi izdaji objavil anonimno. Vendar se je kmalu zvedelo za pisatelja. Pisec, že po naravi globok in filozofsko nastrojen, se je z vso dušo poglobil v bogomilske nauke, ki so se, kakor je znano iz zgodovine, začeli prav na bolgarskih tleh. Tako je tudi napisal literarno zanimivo in sila globoko knjigo, ki je doživela velik uspeh.

Med svetovno vojno je pisatelj pridno delal, dasi ni ničesar natisnil v knjigi. Ko pa se je svetovna morija končala, je Rajnov samo leta 1918. poleg drugega natisla »Bogomilskih legend« naravnost bruhnil iz sebe še pet knjig: »Videnja iz Stare Bolgarije«, »Oči Arabije«, »Knjiga o carjih«, »Mesto«, »Večne poeme«. Potem

so se vrstile knjige druga za drugo, leposlovne in znanstvene. Omenil bom samo nekaj najvažnejših: »Pripovedke sonca« (1919), »Med pustino in življenjem« (1920, to je drugo najboljšo pisateljevo delo in v njem se je poglobil v življenje in delo Jezusovo), »Nekoč je bilo« (1923), »Svetilnik v duši« (1925) itd., itd. Kot sem zgoraj dejal: izdal je dosti čez petdeset knjig, pisal tudi za mladino, deloval pa tudi kot znanstvenik. Znana je njegova »Zgodovina umetnosti« (1931-32), ki je izšla v dveh zvezkih. Še bolj znano pa je njegovo najnovejše kapitalno delo z istim naslovom v 12 zvezkih, ki pomeni za bolgarsko znanost pozornosti vredno obogatitev. Znan je tudi kot prevajalec (Tagore, Erasmus Rotterdamski, Porfirius itd.).

Kot sem že dejal, Rajnov je kot pisatelj filozof tudi mistik. Prepotoval je ne samo vso Bolgarijo (bogve kolikokrat!), ampak tudi večji del sveta, zlasti orientalskega. Proučeval je vse mogoče filozofske sisteme kakor tudi verske nauke raznih, zlasti azijskih sekt in o tem dosti pisal. Posebej se je zanimal tudi za domačo zgodovino, zlasti za tisto slavno bolgarskih kraljev. Potem jo je poetično ovekovečil v mnogih svojih delih. Posebej pa je treba opozoriti na njegovo ljubezen do bolgarščine, ki jo je v toliki meri proučeval, da je morda prvi mojster med mojstri — bolgarskimi pisatelji. V književni jezik je vnesel dolgo vrsto novih besedi, ki jih zaman iščete včasih tudi po slovarjih. Zlasti veliko ima kovank, tako da je prevajanje njegovega teksta, ki je na videz lahko, precej težko. Čitateljem »MP« sem ga predstavil lani z novelo »Egipt« (Letnik IX., št. 1.). Vendar moram reči, da ta novela pokaže samo en in pol njegovega pisateljevanja, namreč ljubezen do strasti. Čisto v drugi smeri so pisane njegove versko zanesenjaške novele, zlasti tiste iz meniškega življenja. Kot eden najslavnejših današnjih pisateljev (dasi docela svoje smeri!) je Rajnov dosti vplival na mladi rod v bolgarski književnosti. Kljub patosu, prebogati romantični obloženosti, stopnjevani baladičnosti in tudi kljub marsikateremu svobodnemu tolmačenju bolgarske zgodovine davnih časov je Rajnov radi svoje človečnosti in globine vseeno pisatelj, ki zagradi. Zadnje čase deluje več kot znanstvenik, vendar je pričakovati, da bo tudi na področju čiste književnosti še nadaljeval z delom.

T. P.

**Salda-konte, štrace, journale,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.**

nudi po izredno ugodnih cenah

***Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne***

***v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje***

Klišenje
 vseh
 vrst
 no
 fotogra-
 fijah
 in
 risbah
 izvršuje

**Klišarna
 St. Deu**
 Ljubljana, Dalmatinova ul. 13

Največji slovenski
 pupilarnovarni zavod

**MESTNA
 HRANILNICA
 LJUBLJANSKA**

Stanje vlog preko din 420.000.000—
 Lastne rezerve nad „ 26.000.000—

Dovoljuje posojila proti vknjižbi.

Za vse obveze hranilnice jamči

**MESTNA OBCINA
 LJUBLJANSKA**

Tiskarna Merkur
 LJUBLJANA, GREGORČIČEVA UL. 23

SE PRIPOROČA ZA CENJ. NAROČILA, KI JIH BO IZVRŠILA HITRO,
 LICNO IN PO ZMERNI CENI / TISKA KNJICE, BROŠURE, ČASOPISE,
 REVIIJE, KUVERTE, MEMORANDE, RACUNE, LETAKE, LEPAKE,
 POSETNE KARTE, LETNA POROČILA, VSTOPNICE, VABILA ITD.
 VSE TISKOVINE TISKA V ENI ALI VEČ BARVAH

V LASTNI ZALOZBI IZDAJA: »SLUŽBENI LIST KRALJEVSKE BANSKE
 UPRAVE DRAVSKE BANOVINE« IN »ZBIRKO ZAKONOV IN UREDB«,
 KATERE SEZNAM VAM NA ŽELJO DOPOŠLJE

TELEFON 25-52